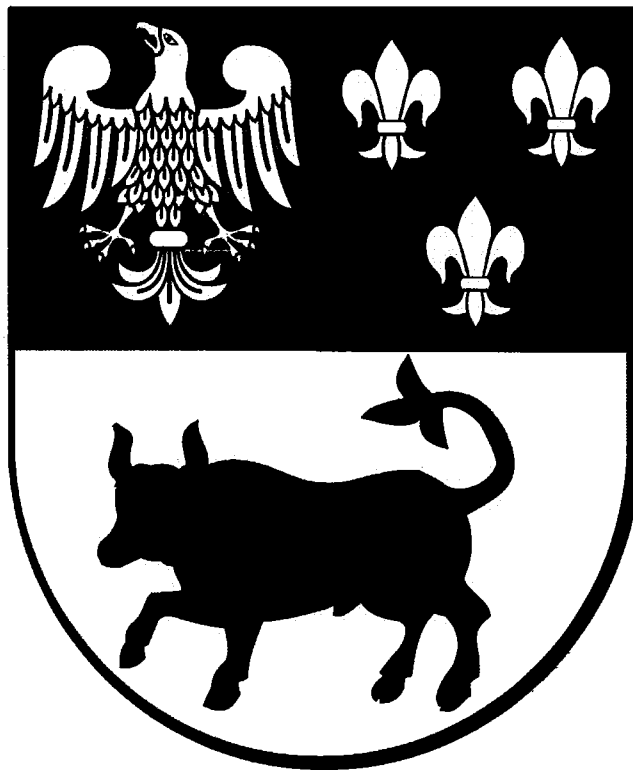

Załącznik do
Uchwały Nr
Rady Powiatu Tureckiego
z dnia

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU TURECKIEGO NA LATA 2018 - 2021

TUREK 2017/2018

SPIS TREŚCI

Wstęp	str.
1. Położenie i krótka charakterystyka powiatu tureckiego.....	5
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	10
3. Cele powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	10
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	11
4.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	16
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	18
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	18
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego.....	19
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	20
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	20
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego....	22
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	26
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu.....	27
6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na terenie powiatu tureckiego.....	27
6.2. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych na terenie powiatu.....	37
6.3. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	40
6.4. Zabytki archeologiczne.....	41
6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	42
6.4.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	48
6.4.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	48
6.4.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia zabytków archeologicznych.....	54
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu	

kulturowego.....	56
7.1. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	56
7.2. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej....	56
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	58
9. Gminne programy opieki nad zabytkami.....	78
10. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	79
11. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	82
12. Monitoring działania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	83
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	84

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. *„Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością”*. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy powiatu są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Zatem niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem. Ochrona dziedzictwa kulturowego powiatu tureckiego związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe powiatu jest jego

wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami powiatu tureckiego na lata 2018-2021 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego powiatu, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

1. Położenie i krótka charakterystyka powiatu tureckiego

Powiat turecki położony jest w centralnej Polsce, we wschodniej części województwa wielkopolskiego. W obecnych granicach powiat powstał 1 stycznia 1999 roku w wyniku reformy samorządowej, stanowiąc jeden z 35 wielkopolskich powiatów. Administracyjnie obejmuje dziewięć gmin w tym jedną miejską – Turek, dwie miejsko-wiejskie: Dobra, Tuliszków oraz gminy wiejskie: Brudzew, Kawęczyn, Malanów, Przykona, Turek, Władysławów, które są podzielone na 163 sołectwa. Miasto Turek, oddalone ok. 130 km od stolicy województwa Poznania, położone w centrum powiatu przy skrzyżowaniu dróg krajowych nr 72 relacji Konin - Rawa Mazowiecka i nr 83 Turek - Sieradz z wojewódzką nr 470 Kościelec - Kalisz, pełniące rolę wielofunkcyjnego ośrodka regionalnego, stanowi siedzibę władz samorządowych zarówno powiatowych, miejskich, jak i gminnych. Jednostki osadnicze powiatu łączy ponadto sieć dróg gminnych długości ok. 820 km i powiatowych długości ok. 350 km, drogi wojewódzkie nr 443 Jarocin – Tuliszków oraz nr 471 Opatówek – Dąbrowa i nr 478 Dąbrowa – Krępa. Przez północną część powiatu – fragmenty gmin Brudzew i Władysławów - przebiega ok. 13 km. odcinek autostrady A -2.

Podział administracyjny powiatu tureckiego

Powierzchnia powiatu zajmuje obszar 929,47 km², co stanowi 3% powierzchni województwa. Użytki rolne stanowią ok. 67% powierzchni powiatu, natomiast wskaźnik lesistości wynosi 23,4% i jest nieco niższy od średniej wojewódzkiej wynoszącej 25,7% oraz krajowej – 29,2%. Znaczną część powierzchni powiatu zajmują tereny prawnie chronione. Dwa obszary specjalnej ochrony ptaków w sieci NATURA 2000 obejmują przeciwstawne krańce powiatu; *Dolina Środkowej Warty* PLB300002 częściowo zlokalizowana jest w północno-wschodnim fragmencie – tereny gmin: Dobra, Przykona, Brudzew, a *Zbiornik Jeziorsko* PLB100002 zajmuje fragment w południowo-wschodniej części powiatu – tereny gminy Dobra. W granicach powiatu znajduje się również północna część *Uniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu* – w gminach Przykona, Kawęczyn, Dobra oraz sięga południową granicą *Złotogórski Obszar Chronionego Krajobrazu*, obejmujący fragmenty terenów gmin: Tuliszków, Brudzew, Władysławów i wiejskiej Turek. Ogółem tereny cenne przyrodniczo zajmują blisko 35 % powierzchni powiatu.

Według danych GUS z 30.06.2016 r. powiat zamieszkują 84 263 osoby, stanowiąc 2,3 % ludności województwa, osiedlone w 3 miastach: Turek, który jest największym ośrodkiem osadniczym – ok. 28 tysięcy mieszkańców, Dobra i Tuliszków oraz w 213 miejscowościach wiejskich. Gęstość zaludnienia wynosi 90,7 M/km².

Powiat turecki graniczy z pięcioma powiatami:

- od północy i północnego wschodu z powiatem kolskim, w woj. wielkopolskim,
- od północy i północnego zachodu z powiatem konińskim, w woj. wielkopolskim,
- od zachodu z powiatem kaliskim, w woj. wielkopolskim,
- od południa z powiatem sieradzkim, w woj. łódzkim,
- od południowego wschodu i wschodu z powiatem poddębickim, w woj. łódzkim.

Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego, powiat położony jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionów: Kotlina Kolska, Kotlina Sieradzka, Równina Rychwalska i Wysoczyzna Turecka – dominująca. Rzeźba terenu została ukształtowana w czasie zlodowacenia bałtyckiego- gmina Malanów, Kawęczyn - i głównie środkowopolskiego, z typowymi dla tego okresu krajobrazami staroglacjalnymi z przewagą wysoczyzn morenowych, płaskich, poprzecinanych dolinami rzek: Warta, na wschodniej granicy powiatu, i jej lewobrzeżnych dopływów głównie Teleszyna, Kiełbaska z dopływami Strumień Folusz i Strumień Zdrojka, Pokrzywnica, Topiec, Powa. Najwyżej wyniesione tereny znajdują się na Wysoczyźnie Tureckiej, sięgając 140- 191 m n.p.m. W krajobrazie powiatu poza formami naturalnych wzniesień i pagórków występują także formy sztuczne tzw. zwałowiska zewnętrzne o wysokości dochodzącej do 80 m, związane z działalnością kopalni odkrywkowej węgla brunatnego. Wśród występujących złóż surowców mineralnych znaczenie gospodarcze mają właśnie pokłady węgla brunatnego. Jego zasoby udokumentowano w gminach: Turek, Przykona, Władysławów i Brudzew. Obecnie eksploatacja węgla dobiega końca.

Tereny powiatu były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych, a gminy wchodzące w skład powiatu od wieków powiązane są z Turkiem kulturowo i gospodarczo, lecz mają własny rys historyczny. Dokumenty źródłowe sięgają średniowiecza i taką metrykę posiada wiele miejscowości w powiecie, które wówczas stanowiły głównie własność kościelną. Centrum powiatu stanowi miasto Turek, które na początku XII w. był znaną z dokumentów tego czasu (Bulla papieża Innocentego II z 1136 r.) miejscowością, wchodzącą w skład dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i stanowiącą „stolicę” całego klucza zwanego turkowskim, wyodrębnionego z klucza uniejowskiego. Do XIII w. podlegał wpływom kasztelanii w Spicymierzu. Od XII do XIV w. Turek rozwijał się na styku wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych szlaków handlowych. 25.04.1341 r.

arcybiskup gnieźnieński Janisław nadał adwokatowi uniejowskiemu Janowi, zwanemu „Pruthenus”, przywilej donacyjny wójtostwa turkowskiego. Narodziło się wówczas miasto „Thurek” na prawie niemieckim. W roku 1357 Kazimierz Wielki potwierdził zwierzchnictwo arcybiskupów gnieźnieńskich nad miastem *civitas Turek*. Pozostało ono własnością arcybiskupów aż do roku 1796. W 1420 r. prymas Mikołaj Trąba nadał miastu przywilej targów i jarmarków. W 1574 r. arcybiskup Uchański nadał przywileje tutejszym cechom rzemieślniczym. Prawa miejskie posiadał również Tuliszków, który je otrzymał za sprawą możnego rodu Zarębów. W 1511 roku przywilej miejski otrzymały Grzymiszew i Brudzew, a w 1583 roku król Stefan Batory nadał na nowo prawa lokacyjne Dobrej. Dodatkowe prawa otrzymał Turek, który w 1636 roku został niemal doszczętnie zniszczony przez pożar, po którym w 1637 r. arcybiskup Jan Wężyk odtworzył dawne przywileje i ustanowił przepisy dotyczące wyboru władz miejskich.

W 1793 r. tereny Turku i obecnego powiatu tureckiego dostały się pod panowanie pruskie. W 1796 r. dobra arcybiskupie zostały skonfiskowane i Turek stał się miastem rządowym. Od 1806 r. do 1815 r. tereny te znalazły się w Księstwie Warszawskim. Po kongresie wiedeńskim Turek wszedł w skład Królestwa Polskiego pod zaborem rosyjskim. W 1824 r. przeprowadzono regulację miasta. Od 1826 r. place miejskie zaczęto sprzedawać na prawie wieczystej dzierżawy kolonistom, głównie tkaczom czeskim i niemieckim. Ich sprowadzenie zapoczątkowało rozwój gospodarczy i urbanistyczny miasta. W 2 poł. XIX w. do miasta zaczęła również napływać ludność żydowska. Widowym znakiem wielokulturowości miasta były wznoszone wówczas budynki kultu religijnego różnych wyznań. Na przełomie XIX i XX wieku Turek stanowił silny ośrodek rzemiosła sukienniczego i tkackiego. Natomiast tereny wiejskie zaczęły przeżywać regres, mieszkańcy licznie emigrowali „za chlebem” poza granice kraju, głównie do Brazylii.

W wyniku nowego podziału administracyjnego w 1867 r. Turek stał się stolicą utworzonego powiatu tureckiego w guberni kaliskiej, a po I wojnie światowej w województwie łódzkim. W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. W 1918 r. mieszkańcy powiatu aktywnie uczestniczyli w procesie odbudowy państwowości polskiej, czynnie wsparli Powstanie Wielkopolskie 1918/1919, tak, jak wcześniej wspierali inne zrywy powstańcze, walczyli też o ukształtowanie granic na froncie wschodnim.

W 1938 roku w związku z reformą administracyjną do powiatu przyłączono gminy: Brudzew, Tuliszków, Władysławów, a powiat został włączony do

województwa poznańskiego. W czasie II wojny światowej Turek i okoliczne gminy włączono do Rzeszy jako tzw. "Kraj Warty". Podczas hitlerowskiej okupacji szerzyły się aresztowania, masowe egzekucje, wywózki do obozów koncentracyjnych, wysiedlenia, dokonano eksterminacji ludności żydowskiej, którą wcześniej przetrzymywano w utworzonych gettach w Turku, Dobrej, Uniejowie, Czachulcu. Po wyzwoleniu przez wojska radzieckie w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych. Ogromne znaczenie miało odkrycie w okolicy Turku złóż węgla brunatnego. W 1959 r. na wschód od Turku we wsi Warenka rozpoczęto budowę kopalni, a w 1960 r. koło Korytkowa budowę elektrowni „Adamów”, które były czynnikiem sprawczym zachodzących tutaj przemian społeczno - gospodarczych. Turek, niegdyś miasto o charakterze rolniczo – rzemieślniczym, pełni dzisiaj rolę ośrodka przemysłowego, drugiego pod względem wielkości i znaczenia w Konińskim Zagłębiu Węgla Brunatnego.

Przywrócony po wojnie powiat, okrojony terytorialnie w 1955 r. o gminy przyłączone do powiatu poddębickiego, funkcjonował do czasu nowej reformy, która zniósła w 1975 r. jednostki powiatowe, wprowadzając większą ilość województw, tym samym tereny powiatu zostały włączone do nowo utworzonego województwa konińskiego, do czasu kolejnej reformy samorządowej w 1999 r., która wprowadziła 3-stopniową strukturę podziału terytorialnego i nowe województwo wielkopolskie z powiatem tureckim.

Obecnie, w obliczu końca przemysłu paliwowo-energetycznego, siłą i przyszłością powiatu tureckiego jest INTJO – „Innowacje, Nowoczesne Technologie, Języki Obce” – to hasło przyświecające zainicjowanej przez Powiat Turecki idei łączenia kompetencji kluczowych i niezbędnych na współczesnym rynku pracy z nauką języków obcych, techniki, informatyki, matematyki kodowania i programowania.

Historię i dziedzictwo kulturowe powiatu tureckiego upowszechnia, działające w Turku *Muzeum im. Józefa Mehoffera*, które prezentuje pozyskane artefakty z terenów zajmowanych pod odkrywki węglowe, eksponaty etnograficzne i działalność patrona muzeum.

Do jednych z ważniejszych działań w zakresie opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków kulturowych. Przebiegające przez powiat ponadregionalne i wytyczone na jego terenie lokalne *szlaki turystyczne*, które stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału, obejmują najciekawsze krajobrazowo tereny i obiekty zabytkowe. Wytyczony przez Starostwo Powiatowe „*Szlak Panorama*”;

składający się z wielu etapów, dociera do wszystkich gmin powiatu i przecina się z innymi szlakami. Na trasie szlaku można zaobserwować zachodzące naturalnie, jak i związane z ingerencją człowieka przemiany, które dokonują się w środowisku przyrodniczym, a wyznaczone punkty dydaktyczne z tablicami informacyjnymi dodatkowo umożliwiają poznanie historii, przyrody i geografii. Szlak „Panorama” obejmuje również obszary chronionych krajobrazów i przebiega w sąsiedztwie obszarów Natura 2000. Szlak Sakralny Powiatu Tureckiego obejmuje m.in. kościoły rzymskokatolicki i ewangelicki w Turku, drewniane w Malanowie i w Wyszyńcu. Wschodnim obrzeżem powiatu przebiega „Nadwarciański Szlak Rowerowy”, wytyczony przez urząd marszałkowski, który należy do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, odcinek wschodni koloru niebieskiego wiodący od Poznania do zbiornika Jeziorsko, długości 250 km. Przez gminę Brudzew, miejscowość Kwiatków, w której przed kilku laty dokonano w olbrzymiej ilości odkryć archeologicznych, i to na skalę europejską – nigdzie indziej nie odkryto studni z okresu kultury przeworskiej, wiodący Szlak Bursztynowy, czyli szlak starożytnej drogi handlowej, łączącej Cesarstwo Rzymskie z terenami południowobałtyckimi. Występują też szlaki kulturowe wytyczone przez LGD Turkowska Unia Rozwoju i nieoznakowany jeszcze, wytyczony przez Tureckie Towarzystwo Turystyczne „Szlak pomników przyrody i starych cmentarzy”. Warto dodać, iż na terenie powiatu występują miejscowości związane z biografią znanych osób, a o przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też liczne *miejsca pamięci i pomniki*. Miejsca takie i obiekty wpisane są nie tylko w świadomość lokalnych społeczności, ale także w krajobraz kulturowy powiatu.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zm.), w art. 87, ust. 1, nakłada na zarząd powiatu obowiązek sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87, ust. 3 i 4 powiatowy program opieki nad zabytkami przyjmuje rada powiatu, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, który to program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

3. Cele powiatowego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami powiatu tureckiego na*

lata 2018-2021 jest ukierunkowanie działań samorządu powiatowego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1 a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) wpis na Listę Skarbów dziedzictwa,
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1875 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2017 roku, poz. 519 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018, poz. 142 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1073 ze zmianami)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016 r., poz. 2147 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do

spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2017 r., poz. 1332 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub

rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zadania i kompetencje samorządu powiatowego w zakresie ochrony zabytków zawarte zostały w dwóch ustawach:

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2016 r., poz. 814 ze zmianami);

Art. 4, ust.1 - powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, m.in. w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187);

Art. 12 – starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50, ust. 3 i 4 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Art. 81- organ stanowiący powiatu może przyjąć uchwałę w sprawie zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zakres dotacji określony został w art. 77 cyt. Ustawy i może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,

- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic okiennych, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- zakup i montaż instalacji przeciw-włamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 103 – starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawia społecznego opiekuna zabytków lub cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 105 – osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków. Osobie prawnej lub

innej jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe

wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24.06.2014 r.

W *Krajowym programie* dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomości,
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego*,
- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomości,
- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków,
- realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków, a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:

- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020

roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, a przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 17 grudnia 2012 r. Uchwałą Nr XXIX/559/12.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości

własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,
- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,
- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,
- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego sporządzony na okres perspektywiczny do roku 2020, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 roku, zmieniony Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.

W rozdz. „Uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Uwarunkowania wewnętrzne”, pkt 18. „Kultura i dziedzictwo narodowe” podkreślono wartość tożsamości regionalnej. Oparta na tradycji regionalnej i najważniejszych cechach wyróżniających region terytorialnie, historycznie, społecznie i kulturowo jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego.

Omówiono wielkości zachowanej substancji zabytkowej w regionie: stanowiska archeologiczne, zabytki architektury i budownictwa, pomniki historii,

parki kulturowe, wymieniając najcenniejsze, charakterystyczne dla poszczególnych epok. Podkreślono konieczność powołania nowych parków kulturowych, które mogą stanowić podstawy do sporządzenia i wdrożenia strategii promocji kultury województwa wielkopolskiego oraz mogą stać się czynnikiem dla rozwoju turystyki opartej o wartości krajobrazu i kultury. Jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki są szlaki kulturowe. Bogata przeszłość historyczna i kulturowa Wielkopolski stwarza wiele możliwości do przeprowadzenia szlaków kulturowych, a tym samym promocji Wielkopolski w skali lokalnej, krajowej czy międzynarodowej.

Charakteryzując najcenniejsze zasoby dziedzictwa kulturowego wymieniono następujące obiekty z terenu powiatu tureckiego:

- a) klasycystyczny kościół ewangelicki w Turku,
- b) drewniany kościół w Wyszynie,
- c) wiatraki.

W rozdz. 31. „Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego” wymieniono najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej przestrzeni,
- kształtowanie świadomości – upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów.

Najważniejsze działania w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach planowania przestrzennego to:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i budżetach samorządowych,
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych,
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej,

- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych,
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej,
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego,
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych.

W rozdz. 31.1.1. „Ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych” wymieniono elementy, które jej podlegają: rozplanowanie ulic, rynków i placów miejskich, parametry kwartałów, pasma zieleni, dominanty przestrzenne, panoramy, osie widokowe oraz wszelkie formy specyficznej zabudowy miejskiej. Ochrona układów przestrzennych, urbanistycznych i ruralistycznych powinna być rozpatrywana wraz z nawarstwieniami kulturowymi, w których obecna jest cała sekwencja dziejów. Jest to działanie niezbędne dla zachowania ciągłości historycznej tworzenia się sieci osadniczej.

Sprzymierzeńcem systemowych działań wspierających może się stać aspekt ekonomiczny w postaci korzyści gospodarczych uzyskiwanych z turystyki na terenach o atrakcyjnych i zadbanych śródmieściach – pojedynczych wybitnych obiektach z historycznym tłem kulturowym, nadającym całości oczekiwany klimat.

Podobny system powinien objąć również układy ruralistyczne. Ochrona kompleksowa architektury wiejskiej jest możliwa do zrealizowania na terenach, których głównym motorem rozwoju stanie się turystyka. Właściwą formą ochrony jest adaptowanie zabytkowych obiektów architektury wiejskiej na obiekty rekreacji indywidualnej. Najwartościowsze obiekty, dla których nie da się zapewnić ochrony w istniejących zespołach zabudowy, powinny się znaleźć w skansenach. Z uwagi na brak możliwości przetrwania wszystkich zabytków architektury wiejskiej, niezbędne jest systematyczne dokumentowanie obiektów o wartościach historycznych i estetycznych.

W rozdz. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Polityka przestrzenna”, pkt 29 „Polityka poprawy efektywności struktur przestrzennych” przedstawiono zbiór najważniejszych zasad, mających na celu uzyskiwanie optymalnych efektów w zagospodarowaniu przestrzeni. Ład przestrzenny to takie zagospodarowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne,

społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Ład przestrzenny można uzyskać m. in. przez:

- przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie poszczególnych obiektów objętych ochroną jak również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
- kontynuowanie architektury wiejskiej przy założeniu, że tradycyjny nurt architektury lokalnej regionu nie powinien mieć prawa wyłączności, ale powinien stanowić ważny wyróżnik dla zachowania regionalnej specyfiki. Na terenach szczególnie cennych krajobrazowo należy unikać realizacji projektów odległych stylistycznie, pochodzących z kulturowo odmiennych regionów,
- ochronę krajobrazu, szczególnie w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych.

Dla kształtowania przestrzeni miejskich przyjęto m.in. następujące zasady:

- ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzanie ochrony prawnej,
- wykorzystywanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
- podnoszenie wymogów architektonicznych, szczególnie w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
- podejmowanie opracowań planistycznych dotyczących rewaloryzacji przestrzeni miejskich.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

- ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelnii i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek i krzyży,
- poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach,
- twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu warunków dla projektowanej zabudowy, odwoływanie się do architektury

regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury.

W rozdz. 31.3. „Promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski” uznano, że do zaistnienia Wielkopolski jako regionu atrakcyjnego kulturowo, niezbędne jest intensywne promowanie wiedzy o środowisku kulturowym regionu. Działania na rzecz promowania świadomości regionalnej Wielkopolski mają na celu pobudzenie aktywności lokalnych środowisk, przywrócenie etosu wielkopolskiego oraz pielęgnowanie regionalizmu, tzw. „małych ojczyzn”, m.in. poprzez:

- promowanie gwary, obyczajów, potraw, strojów, lansowanie folklorystycznych zespołów tanecznych,
- kształtowanie otwartości wobec innych mniejszości i kultur, prezentowanie ich dorobku kulturowego,
- organizowanie jarmarków, pokazów tradycyjnego rzemiosła, konkursów związanych z tematyką regionalną.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z dnia 06.12.2017 r., poz. 8118).

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określone zostały główne cele, którym przyporządkowano kierunki działania:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania,
 - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych,
 - opieka nad zabytkami archeologicznymi.
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych

wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,

- promocja dziedzictwa lokalnego,
- wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.

4. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych,

- upowszechnianie wiedzy o regionie.

5. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne,

- propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,

- włączenie zabytków w procesy gospodarcze.

7. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,

- udostępnianie obiektów zabytkowych,
- wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na terenie powiatu tureckiego

Do najcenniejszych zabytków na terenie powiatu wpisanych do rejestru zabytków należą:

GMINA BRUDZEW

BRUDZEW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA:

a. kościół, mur., 1455 r., 1730 r.,

Rejestr zabytków Nr A-6/241 z 25.09.1930 r.

b. plebania, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-47/429 z 21.12.1953 r.

KAPLICA P.W. ŚW. DUCHA, mur., 1680 r., przebud. 1868 r.

Rejestr zabytków Nr A-46/428 z 21.12.1953 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1911-1913 r.,

Rejestr zabytków Nr A-290/32 z 30.04.1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-290/32 z 30.04.1984 r.

c. spichlerz, mur., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-291/33 z 30.04.1984 r.

BRUDZYŃ

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., 1869 r.,

Rejestr zabytków Nr A-292/34 z 30.04.1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-292/34 z 30.04.1984 r.

GALEW

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO I ŚW. WALENTEGO, mur.,
1845 r., rozbud. 1927-1930 r.

Rejestr zabytków Nr A-293/35 z 30.04.1984 r.

KOLNICA

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. wozownia, mur., 1912 r.,

Rejestr zabytków Nr 594/Wlkp/A z 15.01.2008 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr 628/Wlkp/A z dnia 30.04.1984 r.

SMOLINA

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur.-drew., poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-295/37 z 30.04.1984 r.

b. park, poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-295/37 z 30.04.1984 r.

c. lodownia, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-295/37 z 30.04.1984 r.

GMINA DOBRA

DŁUGA WIEŚ

ZESPÓŁ DWORSKI – FOLWARCZNY: (wpisany do rejestru zabytków jako
Dobra)

a. dwór, mur., 1874 r.,

Rejestr zabytków nr 303/45 z dnia 14.05.1984 r.

b. park krajobrazowy, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 303/45 z dnia 14.05.1984 r.

c. obora, ob. magazyn, mur., 1 ćw. XX w.,

Rejestr zabytków nr 304/46 z dnia 14.05.1984 r.

d. wozownia, mur.-drew., 1 ćw. XX w.,

Rejestr zabytków nr 304/46 z dnia 14.05.1984 r.

e. magazyn, mur., 1 ćw. XX w.,

Rejestr zabytków nr 304/46 z dnia 14.05.1984 r.

f. gorzelnia, mur., 1924 r.

Rejestr zabytków nr 304/46 z dnia 14.05.1984 r.

DOBRA

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. NARODZENIA NMP, mur., 1808 r., 1906 -1912 r.

Rejestr zabytków nr 302/44 z dnia 14.05.1984 r.

MIKULICE

DWÓR, mur., ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 52/436 z dnia 23.12.1953 r.

MIŁKOWICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA:

a. kościół, mur., 1880 -1882 r., dobud. wieży 1883 r.,

Rejestr zabytków nr 305/47 z dnia 14.05.1984 r.

b. plebania, mur., 1892 r.

Rejestr zabytków nr 305/47 z dnia 14.05.1984 r.

SKĘCZNIEW

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚWIĘTEJ TRÓJCY, mur., 1825 r.

Rejestr zabytków nr 41/420 z dnia 22.12.1953 r.

GMINA KAWĘCZYN

CHOCIM

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr 313/55 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr 313/55 z dnia 14.05.1984 r.

KAWĘCZYN

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., ok. 1920 r.

Rejestr zabytków nr 314/56 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 315/57 z dnia 14.05.1984 r.

KOWALE PAŃSKIE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. SIEDMIU BOLEŚCI NMP:

a. kościół, mur., 1847-1853 r.,

Rejestr zabytków nr 45/425/55 z dnia 23.12.1953 r.

b. plebania, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 150/779 z dnia 29.11.1969 r.

MARCJANÓW

WIATRAK KOŻLAK, drew., poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 367/109 z dnia 10.12.1984 r.

TOKARY

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA AP., mur., 1858 – 1862 r.

Rejestr zabytków nr 312/54 z dnia 14.05.1984 r.

ŻDŻARY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 409/151 z dnia 27.09.1988 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 409/151 z dnia 27.09.1988 r.

GMINA MALANÓW

MALANÓW

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA MĘCZENNIKA I ŚW.

MIKOŁAJA BISKUPA, drew., 1871-1874 r.

Rejestr zabytków Nr A-36/409 z dnia 23.12.1953 r.

DZWONNICA, drew., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-37/410 z dnia 23.12.1953 r.

ZAJAZD, ob. dom, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-364/106 z dnia 10.12.1984 r.

MIŁACZEWEK

WIATRAK KOŻLAK, drew., 1793 r.

Rejestr zabytków Nr A-365/107 z dnia 10.12.1984 r.

ŹDŹENICE

WIATRAK KOŹLAK, drew., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-366/108 z dnia 10.12.1984 r.

GMINA PRZYKONA

BOLESZCZYN

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA, mur., 1818-1821,
przebud. 1899 r.

Rejestr zabytków Nr A-334/76 z dnia 21.05.1984 r.

PSARY

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. NAWIEDZENIA NMP, mur., 1911-1912 r.

Rejestr zabytków Nr A-226/1600 z dnia 11.09.1974 r.

GMINA TULISZKÓW

GRZYMISZEW

CMENTARZ KATOLICKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-525/266 z dnia 30.12.1995 r.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. oficyna I, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

b. oficyna II, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

c. dom, ul. Parkowa 1, mur., 1 ćw. XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

d. budynki gospodarcze, mur., XIX/XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

e. gorzelnia, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

f. fragmenty ogrodzenia, mur., XIX/XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

g. park, 1 poł. XIX w., przekształcony ok. 1910 r.

Rejestr zabytków Nr A-350/92 z dnia 21.05.1984 r.

PIĘTNO

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-349/91 z dnia 21.05.1984 r.

SMASZEW

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-98/326 z dnia 21.10.1968 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-351/93 z dnia 21.05.1984 r.

TULISZKÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. WITA:

a. kościół, mur., 1450 r., przebud. 1780 r., rozbud. 1874-1877 r., wieża 1884 r.,

Rejestr zabytków Nr A-151/782 z dnia 29.11.1969 r.

b. plebania, mur., ok. 1816 r.

Rejestr zabytków Nr A-49/431 z dnia 23.12.1953 r.

CMENTARZ KATOLICKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-524/265 z dnia 30.12.1995 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., ok. 1830 r.,

Rejestr zabytków Nr A-53/489 z dnia 24.06.1954 r.

b. spichlerz, mur., ok. 1830 r.,

Rejestr zabytków Nr A-54/490 z dnia 24.06.1954 r.

c. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-352/94 z dnia 21.05.1984 r.

MIASTO TUREK

UKŁAD URBANISTYCZNY, 1341 – XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-383/125 z 10.06.1985 r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA,

pl. Sienkiewicza, mur., 1904-1913 r.

Rejestr zabytków Nr A-209/1154 z 6.06.1970

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO – AUGSBURSKIEGO, ul. 3 Maja:

a. kościół, mur., 1849-1857 r.,

Rejestr zabytków Nr A-152/783 z 29.11.1969 r.

b. pastorówka, mur. 1867 r.

Rejestr zabytków Nr A-157/826 z 11.02.1970 r.

CMENTARZ EWANGELICKO – AUGSBURSKI, ul. Chopina, ok. 1850 r.

Rejestr zabytków Nr A-475/216 z 20.07.1992 r.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. W. Lutosławskiego, 1832 r.

Rejestr zabytków Nr A-464/205 z 11.09.1991r.
CMENTARZ CHOLERYCZNY, ul. J. Kaczmarskiego, 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr 20/Wlkp/A z 10.02.2000 r.
PARK DWORSKI, poł. XIX w., ul. Górnicza (d. Korytków):
Rejestr zabytków Nr A-468/209 z 7.02.1992 r.
ZESPÓŁ DWORSKI, ul. Konińska:
a. dwór, mur., 2 poł. XIX, odbud. 1953-1956 r.,
Rejestr zabytków Nr A-461/202 z 20.08.1991 r.
b. park, 2 poł. XIX w.,
Rejestr zabytków Nr A-461/202 z 20.08.1991 r.
ul. Kaliska
DOM TKACZA NR 26, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-174/1117 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 34, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-175/1118 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 38, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-176/1119 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 39, mur., 1 poł. XIX,
Rejestr zabytków Nr A-232/1625 z 8.09.1974 r.
DOM TKACZA NR 40, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-177/1120 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 41, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-208/1151 z 19.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 43, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-178/1121 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 44, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-233/1626 z 19.09.1974
DOM TKACZA NR 45, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-179/1122 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 46, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-180/1123 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 48, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-181/1124 z 18.05.1970 r.
DOM TKACZA NR 49, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-234/1627 z 19.09.1974 r.
DOM TKACZA NR 51, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-182/1125 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 53, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-183/1126 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 55, (wpisany do rejestru zabytków jako nr 59), mur., 1 poł. XIX

Rejestr zabytków Nr A-184/1127 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 57, (wpisany do rejestru zabytków jako nr 61), mur., 1 poł. XIX

Rejestr zabytków Nr A-235/1628 z 19.09.1974 r.

ul. Żeromskiego

DOM TKACZA NR 5, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-230/1623 z 18.09.1974 r.

DOM TKACZA NR 9, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-229/1622 z 18.09.1974 r.

DOM TKACZA NR 10, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-185/1128 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 12, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-186/1129 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 13, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-187/1130 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 14, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-188/1131 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 16, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-189/1132 z 18.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 19, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-191/1134 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 20, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-228/1621 z 18.09.1974 r.

DOM TKACZA NR 22, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-192/1135 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 23, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-193/1136 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 24, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-194/1137 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 25, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-195/1138 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 27, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-231/1624 z 18.09.1974 r.

DOM TKACZA NR 28, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-196/1139 z 19.05. 1970 r.

DOM TKACZA NR 30, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-197/1140 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 31, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-198/1141 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 33, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-199/1142 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 35, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-200/1143 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 36, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-201/1144 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 38, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-202/1145 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 39, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-203/1146 z 19.06.1970 r.

DOM TKACZA NR 40, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-204/1147 z 19.05. 1970 r.

DOM TKACZA NR 42, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-205/1148 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 44, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A- 206/1149 z 19.05.1970 r.

DOM TKACZA NR 46, mur., 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A-207/1150 z 19.05.1970 r.

GMINA TUREK

SŁODKÓW

DWÓR, mur., poł. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A – 97/325 z dnia 21.10.1968 r.

SZADÓW PAŃSKI

ZESPÓŁ KARCZMY:

a. karczma, mur., 2 ćw. XIX w.,
Rejestr zabytków Nr A – 38/411 z dnia 21.01.1954 r.

b. wozownia, mur., 2 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków Nr A – 38/411 z dnia 21.01.1954 r.

GMINA WŁADYSŁAWÓW

CHYLIN

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1912 r.,

Rejestr zabytków Nr A-464/206 z dnia 07.12.1991 r.

b. spichlerz, poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-464/206 z dnia 07.12.1991 r.

c. park, XIX-XX w.

Rejestr zabytków Nr A-73/91 z dnia 23.12.1953 r.

FELICJANÓW

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XVIII w.

Rejestr zabytków Nr A-500/241 z dnia 07.04.1994 r.

RUSSOCICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA:

a. kościół, mur., XV w.,

Rejestr zabytków Nr kl.IV-73/95/53 z dnia 23.12.1953 r.

b. plebania, mur., 1836 r.

Rejestr zabytków Nr 1601 z dnia 11.09.1974 r.

CMENTARZ KATOLICKI, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-501/242 z dnia 07.04.1994 r.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-499/240 z dnia 31.03.1994 r.

WŁADYSŁAWÓW

UKŁAD URBANISTYCZNY, 1727-XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-420/162 z dnia 31.07.1989 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, mur., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-361/103 z dnia 10.08.1984 r.

DOM, ul. Kaliska 10, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-407/149 z dnia 03.06.1988 r.

WYSZYNA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NARODZENIA MB,

a. kościół, drew., 1782 r.,

Rejestr zabytków Nr kl.IV-73/82/53 z dnia 21.12.1953 r.

b. dzwonnica, drew., 1782 r.,

Rejestr zabytków Nr kl.IV-73/87/53 z dnia 22.12.1953 r.

c. plebania, mur., XIX/XX w.

Rejestr zabytków Nr A-394/136 z dnia 29.12.1986 r.

POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU ZAMKOWEGO:

Rejestr zabytków Nr kl.IV-73/9/54 z dnia 21.01.1953 r.

a. ruina zamku (dom mieszkalny i wieże), mur., ok. 1556 r., XVII w.,

b. fosy i obwarowania, XVI w.

6.2. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych na terenie powiatu

GMINA BRUDZEW

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Mikołaja w Brudzewie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 217/Wlkp/B dwiema decyzjami: z dnia 07.01.1986 r. (m.in. neobarokowy ołtarz główny, ołtarze boczne, ambona, obrazy, kielichy, ornaty) i 06.02.2012 r. (malowidła ornamentalno-figuralne na ścianach nawy i prezbiterium autorstwa Jana Lamparskiego z 1913-1914 r.). Decyzją z dnia 02.02.2018 r. pod nr 500/Wlkp/B do rejestru zabytków wpisano polichromię ścienną w kaplicy p.w. Matki Bożej z 1 ćw. XX w., rokokową chrzcielnicę oraz renesansową płytę wejściową do krypt.

GMINA DOBRA

Na terenie gminy Dobra zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Do rejestru zabytków wpisane zostało wyposażenie kościoła par. p.w. Trójcy Świętej w Skęczniewie; rejestr zabytków nr 234/Wlkp/B decyzją z dnia 22.10.1997 r. (33 pozycje). W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny z XVII w. z elementami XIX-wiecznymi, manierystyczne ołtarze boczne uzupełniane w XIX w. z rzeźbami i obrazami, barokowa chrzcielnica z 2 poł. XVIII w., neorenesansowa ambona z 2 poł. XIX w., portrety trumienne malowane na blasze, feretrony.

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Mikołaja w Miłkowicach wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 237/Wlkp/B decyzją z dnia 22.10.1997 r. (19 pozycji), m.in. neobarokowy ołtarz główny z k. XIX w., dwa neogotyckie ołtarze boczne z k. XIX w., neoklasycystyczna ambona z XIX w., świeczniki, feretrony, organy z 1880 r., polichromia z przełomu XIX i XX w.

GMINA KAWĘCZYN

Do rejestru zabytków ruchomych wpisane są obiekty stanowiące wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. Siedmiu Boleści NMP w Kowalach Pańskich; rejestr zabytków nr 230/Wlkp/B decyzją z dnia 10.12.1985 r. (32 pozycje). W jego skład wchodzi m.in. murowany ołtarz główny i boczne z poł. XIX

w., ambona, obrazy, neobarokowa chrzcielnica. Bogaty wystrój kościoła tworzy polichromia z k. XIX w. Na ścianach znajdują się Stacje Męki Pańskiej. Strop dekorowany jest scenami: „Ostatnia Wieczerza”, „Matka Boska Szkaplerzna”, nad chórem muzycznym „Św. Cecylia”, przedstawionymi w iluzjonistycznych ramach.

W rejestrze zabytków figuruje również wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Andrzeja Ap. w Tokarach; rejestr zabytków nr 240/Wlkp/B decyzją z dnia 22.10.1997 r. (20 pozycji). Zespół obiektów ruchomych pochodzi w większości z 2 poł. XIX w. Stanowią je m.in. późnoklasycystyczny ołtarz główny i dwa boczne, feretrony. Wystrój kościoła stanowi polichromia z 1927 r. autorstwa krakowskiego artysty Ziętarskiego. Składają się na nią sceny figuralne w dekoracyjnych obramieniach i motywy ornamentalne pokrywające większą część sklepienia, prezbiterium i nawy. Sklepienie w prezbiterium dekorowane jest sceną „Ostatniej Wieczerzy”, na stropie w nawie umieszczono „Przemienienie Pańskie”, „Świętą Rodzinę” i „Św. Izydora”, na ścianach w nawie wizerunki „Św. Floriana”, „Św. Antoniego z Dzieciątkiem Jezus”, „Św. Rocha” i „Św. Jana Nepomucena”.

GMINA MALANÓW

Zabytki ruchome na terenie gminy Malanów wpisane do rejestru zabytków, to jeden zespół stanowiący wyposażenie drewnianego kościoła p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika i św. Mikołaja Biskupa. Wpisane do rejestru zabytków pod nr 242/Wlkp/B decyzją z dnia 22.10.1997 r. (34 pozycje).

Wyposażenie kościoła w większości stanowią obiekty barokowe, są to trzy ołtarze z XVIII w., ambona. Uzupełnieniem wyposażenia są obiekty pochodzące z XIX wieku.

GMINA TULISZKÓW

Do rejestru zabytków wpisany jest zespół obiektów stanowiących wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Wita w Tuliszkowie; rejestr zabytków nr 239/Wlkp/B decyzją z dnia 29.04.1998 r. (58 pozycji), pochodzących głównie z XVIII i XIX w. (barokowy ołtarz główny, klasycystyczne ołtarze boczne, neobarokowe ołtarze w kaplicach bocznych). Wystrój kościoła tworzy neobarokowa dekoracja stiukowa. W północną ścianę nawy kościoła zostało wmurowane kamienne epitafium z 1597 r. poświęcone Mikołajowi Zarembie.

MIASTO TUREK

Na terenie miasta Turku do rejestru zabytków wpisane są dwa zespoły obiektów ruchomych oraz jeden obiekt pojedynczy:

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 241/Wlkp/B decyzją z dnia

14.12.1998 r. (65 pozycji). W skład wyposażenia i wystroju wchodzi m.in. neogotyckie - ołtarz główny i ołtarze boczne z l. 20 XX w. z obrazami i rzeźbami, ambona, konfesjonały, witraże z lat 1934-1939 wg projektu Józefa Mehoffera, stalle, naczynia liturgiczne, obrazy Stacji Drogi Krzyżowej i polichromia autorstwa Józefa Mehoffera.

Wyposażenie kościoła ewangelickiego, kancelarii i plebanii wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 232/Wlkp/B decyzją z dnia 29.11.1993 r. (22 pozycje). W skład wyposażenia wchodzi m.in. neoklasycystyczny ołtarz główny, ambona, chrzcielnica z k. XIX w., lichtarze, wazy.

Zegar na wieży ratusza wykonany w l. 70 XIX. Wpisany został do rejestru zabytków pod nr 231/Wlkp/B decyzją z dnia 16.11.1998 r.

GMINA WŁADYSŁAWÓW

Na terenie gminy Władysławów do rejestru zabytków wpisane zostały zespoły obiektów stanowiące wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych oraz dwie wolnostojące rzeźby.

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Michała Archanioła w Russocicach wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 67/Wlkp/B decyzją z dnia 07.01.2005 r. (34 pozycje) i nr 391/Wlkp/B decyzją z dnia 26.02.2015 r. (14 pozycji). Zespoły obiektów o wysokiej wartości zabytkowej, z których wyróżnić należy: późnobarokowe ołtarze z k. XVIII w. z rzeźbami i obrazami, rokokową ambonę, feretrony z 1878 r., konfesjonały z k. XIX w., tablicę epitafijną hr. Józefa Gurowskiego, polichromię sklepienia i ścian. Najstarszym elementem wystroju kościoła jest późnogotycka polichromia w dawnej zakrystii wpisana do rejestru zabytków pod nr 94/Wlkp/B decyzją z dnia 30.05.2007 r.

Wyposażenie kościoła par. p.w. Narodzenia NMP w Wyszynie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 233/Wlkp/B decyzją z dnia 03.12.1985 r. (49 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowe i rokokowe ołtarze, rokokowa ambona, gotycka chrzcielnica, ławki, krucyfiksy, rzeźby, portrety trumienne Ludwika i Rafała Gurowskich.

Rzeźba św. Jana Nepomucena z 1751 r. we Władysławowie wpisana została do rejestru zabytków pod nr 236/Wlkp/B decyzją z dnia 27.09.1988 r.

Rzeźba św. Wawrzyńca w Wyszynie z XVIII/XIX w. wpisana została do rejestru zabytków pod nr 238/Wlkp/B decyzją z dnia 10.12.1985 r.

6.3. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Na terenie powiatu tureckiego do rejestru zabytków wpisane zostały dwa układy urbanistyczne: Turek i Władysławów.

Układ urbanistyczny miasta Turku; rejestr zabytków nr A-383/125 decyzją z dnia 10.06.1985 r. Teren ukształtowany w XIV wieku z elementami rozwiniętymi w wieku XIX.

Miasto lokowane na prawie niemieckim w XIV wieku (1341r.). W rozplanowaniu miasta centrum stanowi czworoboczny rynek, z narożników którego wychodzą ulice w kierunkach: północnym do Władysławowa, wschodnim na Koło, zachodnim na Kalisz i południowym w kierunku Uniejowa, wzdłuż południowo - wschodniego bloku przyrynkowego zajętego przez kościół. Ulice nie mają przedłużenia wzdłuż pierzei rynkowych, wraz z placem tworzą formę „wiatraka”.

W 1 ćw. XIX w. szeroko zakrojona akcja rządu dotycząca regulacji i rozbudowy miast Królestwa objęła również Turek. Akcja ta połączona była z zabiegami mającymi na celu wzrost ekonomiczny miast. W 1823 r. powstał projekt założenia osady fabrycznej i regulacji miasta. W roku 1826 powstały dwie ulice tworzące nowe osiedla tkackie. Osadę Nowy Świat założono wzdłuż drogi na Kalisz, równoległe do niej, położoną bardziej na północ osadę Pólko. Obie osady połączono biegnącymi prostopadle do nich ulicami (obecnie ul. Mickiewicza i Szkolną). Ulice Pólko i Nowy Świat zabudowane zostały szeregami wolnostojących, parterowych domów tkaczy, połączonych bramami wjazdowymi na teren poszczególnych działek.

Wielokondygnacyjną zabudowę pierzei rynkowych i początkowego biegu ulic wylotowych z rynku wiązać należy z okresem po 1867 r., kiedy to Turek podniesiony został do rangi miasta powiatowego.

Układ urbanistyczny podlega ochronie w granicach zakreślonych ulicami: Sportową od strony zachodniej, Kączkowskiego od strony północnej, od strony wschodniej zabudową wzdłuż ulicy 3 Maja, Kardynała St. Wyszyńskiego i przylegającą do pl. Sienkiewicza, od strony południowej granica przebiega wzdłuż rzeki Kielbaski.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: ulic, placów, podziałów gruntów, architektury sakralnej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo - społecznego Wielkopolski w czasie reformy państwa w średniowieczu, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych, szczególnie w 1 poł. XIX, stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

Układ urbanistyczny Władysławowa wpisany został do rejestru zabytków pod nr A-420/162 decyzją z dnia 31.07.1989 r. Dawne miasto szlacheckie lokowane było na prawie miejskim w 1727 roku przez Jana Władysława Kretkowskiego, wojewodę chełmińskiego. Od 1728 roku Władysławów był w posiadaniu rodu Gurowskich. Podstawą rozwoju Władysławowa było tkactwo. Pierwsza wzmianka o istnieniu cechu tkackiego pochodzi z 1738 roku. Osiedlili się tutaj wówczas tkacze z Czech i Saksonii. Strefa ochrony konserwatorskiej obejmuje rynek w kształcie wydłużonego prostokąta wraz z zachowaną parcelacją na głębokość działek wokół rynku oraz placem przykościelnym w Russocicach. W miejscowości zachował się XVIII-wieczny układ zabudowy. Interesujący zespół zabytków tworzą dawne domy tkaczy z przełomu XVIII i XIX wieku. Są to murowane budynki parterowe, kryte dachami naczółkowymi lub czterospadowymi. W niektórych zachowały się przelotowe sienie.

6.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt

4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków GMINA BRUDZEW

Na terenie gminy Brudzew znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Są to fortyfikacje ziemne typu *palazzo in fortezza* (st. 1, ob. AZP 59-43/1) wpisane do rejestru zabytków pod nr 245/A z dnia 17.09.1968 r (przepisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod numerem 24/Wlkp/C z dnia 26.11.2007 r.).

Fortyfikacje typu *palazzo in fortezza* w Brudzewie badane były w roku 2004 przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego i Muzeum Okręgowe w Koninie. Badania wykopaliskowe przyniosły istotne wzbogacenie wiedzy o tej, dotychczas dość anonimowej fortyfikacji, doprowadziły bowiem do identyfikacji reliktów, stojącej w czterobastionowym zarysie rezydencji dworskiej, poznania charakteru zabudowy dziedzińca oraz zgromadzenia zbioru zabytków ruchomych. Podczas badań potwierdzono, że *pallazo in fortezza* powstało na surowym korzeniu (nie stwierdzono żadnych starszych faz osadnictwa), najprawdopodobniej z inicjatywy

Piotra II Łaszcza (identyfikację tę potwierdza, znaleziony wcześniej na terenie fortyfikacji, fragment kafla z herbem Prawdzic Łaszców) z 2 ćwierci XVII w. Niestety egzystencja dworu obronnego w Brudzewie (traktowanego jako rezydencja kasztelana łądzkiego) nie trwała długo. Fortyfikacja uległa zapewne totalnemu zniszczeniu w trakcie szwedzkiego „potopu”, w latach 1655-1657.

Badania wykopaliskowe pozwoliły na częściową rekonstrukcję wyglądu istniejących tutaj zabudowań: brama wiodąca do dworu była zapewne drewniana i znajdowała się w kurtynie zachodniej, zapewne na jej osi (niestety partia ta została zniszczona przez właściciela terenu, który używając spychacza, wykopał w fosie zachodniej duży basen, czy zbiornik wód odpadowych niezbędnych w działaniach ogrodniczych). Po lewej stronie wjazdu stał niewielki drewniany budynek. Jego szerokość, podzielona chyba ścianką działową na dwa podobnej wielkości pomieszczenia, wynosiła około 5 m. Długość budynku od strony południowej (nie udało się jej dokładnie ustalić w trakcie prac wykopaliskowych) wynosiła zapewne nie więcej niż 10 m (długość od strony północnej nie jest znana). Prawdopodobnie po prawej stronie wjazdu stał podobny budynek. Brak natomiast śladów zabudowy na dziedzińcu, który pełnił rolę prawdziwego barokowego *cour d'honneur*. Na jego osi stał drewniany dwór-pałac. Najwięcej wiemy o jego wystroju. Rezydencja ogrzewana była kaflowymi piecami. Wnętrza oświetlone były oknami z niewielkich szklanych szybek, a ściany i sufity zdobiły stiukowe ozdoby. Podłogę tworzyła posadzka z kwadratowych płytek ceramicznych o wymiarach 39 x 168 x 168 mm. Mniej natomiast wiemy o konstrukcji i formie budynku. Jedną z najbardziej prawdopodobnych rekonstrukcji przedstawia dwór Piotra Łaszcza jako składający się z partii północnej podpiwniczonej i południowej nie podpiwniczonej. Dwór miał hipotetycznie łączne wymiary 13,5 x 33 m.

Należy również zauważyć, że między gotyckim kościołem a fortyfikacją stworzono, zapewne intencjonalnie, barokową oś, ulokowaną na osi wiodącej do bramy dworu. Wyjeżdżający z niej mieli przed sobą widok na wschodnią część świątyni. Trzecim składnikiem tego zespołu było ulokowane bardziej na południe miasteczko.

GMINA DOBRA

Na terenie gminy Dobra znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Są to:

1. Gródek stożkowy zlokalizowany w miejscowości Piekary (st. 2, obszar AZP 63-45/4) wpisany do rejestru zabytków pod numerem 418/Wlkp/C decyzją z dnia 06.06.2011 r.

Gródek stożkowaty w Piekarach znany jest z badań powierzchniowych prowadzonych w latach: 1928 przez J. Jakimowicza i w 1953 r. przez J. Kamińską oraz ponownie w ramach AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) w roku 1995. Stanowisko to było również badane wykopaliskowo w latach 1978-1980 przez Muzeum Okręgowe w Koninie. Badania pozwoliły datować gródek na okres średniowiecza - od 2 połowy XIII w. do co najmniej końca XIV w., co w ogólnym zarysie odpowiada źródłom pisany (1386 r. to pierwsza data wymieniana dla Piekar w źródłach pisanych).

Obiekt ma średnicę około 25 m, a zachowana obecnie wysokość dochodzi do 3 m. Otoczony jest płytką fosą. Wewnątrz gródka w trakcie badań wykopaliskowych zlokalizowano pozostałości drewnianej czworobocznej budowli o długości boku około 5,5 m. Według autorów badań gródek stożkowaty w Piekarach zasiedlony i użytkowany był przez ludzi (rodzinę) wykonującą służebną pracę odpowiednią do roli gródka, jaką spełniał w tym, a nie innym miejscu w stosunku do okolicznego osadnictwa. Ludzie ci zamieszkiwali zbudowaną na szczycie gródka wieżę, dwu lub trzykondygnacyjną. Utrzymywali się z pracy własnych rąk (chów zwierząt i uprawa). O standardzie ich życia świadczyć mogą nienajlepszej roboty wytwory ceramiczne, jak też niewielka ilość szczątków kostnych, co wynikać mogło z małej ilości spożywanego mięsa. Widoczne jest również ubóstwo w wyposażeniu i urządzeniu wnętrza budynku (brak śladów jakichkolwiek sprzętów domowego użytku, otwarte paleniska na polepie w bezpośredniej bliskości ścian). Gródek sprawiał wrażenie fortyfikacji. Zbudowany był na terenie z natury trudno dostępnym, otoczony rowem z wodą, przez który można było przejść po zwodzonym moście. Gródek w Piekarach pełnił prawdopodobnie rolę punktu strażniczo-informacyjnego w ciągu gródków usytuowanych wzdłuż wodnego szlaku, jaki stanowiła rzeka Warta.

2. Gródek stożkowaty zlokalizowany w miejscowości Wola Piekarska (st. 1, obszar AZP 64-44/61) wpisany do rejestru zabytków pod numerem AB.VI-XIV.I.2/1 w dniu 16.03.1933 r.; przepisany do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod numerem 37/Wlkp/C decyzją z dnia 22.06.2011 r.

Gródek stożkowaty w Woli Piekarskiej znany jest z badań powierzchniowych prowadzonych w 1953 r. przez J. Kamińską oraz ponownie w ramach AZP w roku 1995. Stanowisko to było również badane wykopaliskowo w latach 1975-1980 przez Muzeum Okręgowe w Koninie. Gródek ma u podstawy średnicę około 35 m, na szczycie 19 m, zachowana wysokość to około 4,5 m. Po stronie zachodniej do gródka wiedzie nowożytna grobla stanowiąca pomost

między brzegiem strumienia a grodziskiem. Od wschodu znajduje się analogiczna grobla. Kopiec otoczony jest kilkumetrową fosą, porośnięty krzewami i drzewami. W trakcie badań wykopaliskowych na szczycie gródka odślonięto pozostałości prostokątnej budowli drewnianej o długości boku około 4 m oraz resztki bruków kamiennych. Uzyskano pewną liczbę fragmentów ceramiki oraz przedmiotów żelaznych. Ustalono, że gródek (prawdopodobnie nigdy niedokończony) użytkowany był krótko (jego powstanie datuje się na schyłek XIV w.) i uległ zniszczeniu w wyniku pożaru prawdopodobnie w pocz. XV wieku. Autorzy badań przypuszczają, że gródek w Woli Piekarskiej mógł mieć charakter niewielkiej strażnicy powiązanej z gródkiem w Piekarach (oba stanowiska oddalone są od siebie w prostej linii o około 2 km).

GMINA KAWĘCZYN

Na terenie gminy Kawęczyn do rejestru zabytków pod nr 437/Wlkp/C decyzją z dnia 11.10.2012 r. wpisany został dwór na kopcu w Milejowie (st. 1, ob. AZP 64-43/73). Dobrze zachowany dwór obronny (koniec XVI-XVII wiek - brak źródeł pisanych nie pozwala na dokładne uściślenie czasu zamieszkiwania obiektu oraz określenia kolejnych jego właścicieli) położony jest w NE części wsi na terenie podmokłym, częściowo porośnięty krzewami i drzewami. Kopiec o kształcie owalnym otoczony był fosą.

GMINA PRZYKONA

Na terenie gminy Przykona znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to gródek stożkowy w miejscowości Trzysze (st. 2, ob. AZP 61-44/4) wpisany do rejestru pod nr 416/Wlkp/C decyzją z dnia 01.06.2011 r. Gródek stożkowy w miejscowości Trzysze znany jest z badań powierzchniowych prowadzonych w latach: 1935 i 1949 r. Był również badany wykopaliskowo przez Ł. Pawlicką - Nowak w roku 1976. Odślonięto wówczas pozostałości spalonej czworobocznej budowli drewnianej oraz fragmenty bruków kamiennych. Uzyskano duże ilości materiału archeologicznego, m.in. elementy uzbrojenia (w tym puginał tarczowy), ostrogi, zgrzebła i fragmenty ceramiki. Gródek spłonął najprawdopodobniej w trakcie walk w początkach XIV w. Obecnie średnica u podstawy gródka wynosi 35 m, średnica górna ok. 15 m, wysokość 4,5 m. Otoczony jest fosą o szerokości ok. 6 m i słabo rysującym się wałem.

GMINA TULISZKÓW

Na terenie gminy Tuliszków znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

1. Grzymiszew (Imielków) – gródek stożkowaty z okresu późnego średniowiecza (XIV-XV wiek) wpisany do rejestru zabytków pod nr 412/Wlkp/C decyzją z dnia 24.03.2011 r. (st. 1, ob. AZP 61-41/1).

Kopiec położony na południe od szosy Turku, na wschód od drogi polnej PGR, w dolinie bezimiennego strumyka. Ogólne wiadomości o gródku stożkowatym w Grzymiszewie (w literaturze Imielków) zebrała J. Kamińska (J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski na tle osadnictwa*, Łódź 1953, s. 116). Został on zewidencjonowany podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Nie był natomiast badany wykopaliskowo. Obiekt ten jest wzmiankowany w licznych opisach inwentarzowych wsi Imielków. Wieś ta pojawia się w źródłach pisanych w 1391 r. W XV wieku była ona ośrodkiem wielowioskowego klucza Imielkowskich-Jemiołkowskich, herbu Doliwa. Opisy inwentarzowe wsi nie zawierają jednak informacji na temat czasu powstania siedziby na kopcu, określają za to dość dokładnie jej upadek. Opis z 1759 r. przekazuje bowiem obraz zaawansowanej destrukcji budynku na kopcu. Znany z XVII –XVIII - wiecznych inwentarzy dwór powstał zapewne w końcu XVI, lub na początku XVII w., i nie był prawdopodobnie pierwszą siedzibą obronną w Imielkowie. Wzniesienie pierwszej siedziby na kopcu, związanej z rozwojem majątku Imielkowskich można teoretycznie datować na przełom XIV i XV w., choć uściślenie tej sugestii przynieść mogą tylko badania wykopaliskowe.

2. Kiszewy – dwór na kopcu wpisany do rejestru pod nr 417/Wlkp/C decyzją z dnia 27.10.2011 r. (st. 38, ob. AZP 59-41/38).

Dwór w Kiszewach, o chronologii XVII-wiecznej, położony jest wśród podmokłych łąk na nieznanym wyniesieniu. W pobliżu przepływa rzeczka Pokrzywka. Przyczynia się ona do częstego zalewania pobliskich łąk i reliktów dworu. Prawdopodobnie, właśnie z tą uciążliwością jej sąsiedztwa, związane jest opuszczenie dworu. Wskazują na to liczne warstewki zalewowe widoczne w niektórych profilach (badania wykopaliskowe 1985-1993 r.). Analiza warstw rozbiórkowych wskazuje, że dwór był rozbierany w różnych okresach. Najintensywniej w XIX i XX wieku (współcześnie znajdują się w pobliżu dworu domy wiejskie zbudowane z cegły pochodzącej z jego rozbiórki). Według relacji starszych mieszkańców Kiszew w okresie pierwszej wojny światowej stała jeszcze jedna z baszt dworu. Najlepiej zachowana jest północna partia dworu, która obecnie znajduje się na polu ornym. Śladowo zachowane są partie położone na zalewanych łąkach. W Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego (t. IV,

Warszawa 1983, s. 114) znajdujemy następującą wzmiankę o Kiszewach i dworze: *Kiszewy, albo Holendry Kiszewskie, wś, powiat koniński, w gm. Tuliszków, na połud.-wschód od Konina, odległa od t.m. wiorst 11; powierzchni 1266 m. Np., ludności: męża. 124, kob. 128, razem 252; grunt ży, gdzieniedzie pszeny. Kiszewy majątek graniczący od południa z tuliszrowskim, był dawniej własnością Lisieckich herbu Dryja, dziedziców na Kiszewach, Liścu, Żdżarach i innych posiadłościach; Ostatnim z tej rodziny był około 1636 Andrzej Lisiecki, prokurator królewski, sędzi surogat kaliski. W Kiszewach, pośród łąk i bagnisk, widnieją szczątki dawnego zamku, dziś prawie z ziemią zrównanego; pozostały tylko fundamenta i lochy zwalone gruzem. Pomiędzy ludem krąży podanie jakoby w ruinach tego zamku miały być zachowane skarby. Do dóbr Kiszewy należą: wieś Grabowiec, osady czynszowe Ciołek, Dryja i kolonia Kępiny.*

Na podstawie fotointerpretacji zdjęcia lotniczego przypuszczać można, że obok dworu funkcjonowały jeszcze dwa budynki, najprawdopodobniej gospodarcze, 2 studnie oraz stawy. Przy samej drodze, na południowy zachód od wyniesienia, na którym usytuowany jest dwór najprawdopodobniej znajdował się bliżej nie określony budynek. Badania powierzchniowe potwierdzają istnienie w pobliżu dworu innych zabudowań. Ślad starej drogi przebiega niemal równolegle do biegu Pokrzywki i łączy od zachodu dwór z Tuliszrowskiem, zaś od wschodu z Wyszyną, gdzie znajdował się wzniesiony przez Grodzieckich około 1556 r. bastejowy zamek.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenie wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na ich terenie, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z organem ochrony zabytków.

6.4.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Gmina	Rejestr zabytków			Ewidencja		
	Miejscowość			Miejscowość		
	grodziska	dwory	fortyfikacje	grodziska	dwory	cmentarzyska kurhanowe
Brudzew	-	-	1. Brudzew	1. Brudzyń	1. Cichów	-
Dobra	1. Piekary 2. Wola Piekarska	-	-	1. Mikulice	1. Dobra (Długa Wieś) 2. Żeronice	-
Kawęczyn	-	1. Milejów	-	1. Głuchów	1. Ciemięń 2. Kawęczyn 3. Leśnictwo 4. Tokary	-
Malanów	-	-	-	-	-	1. Żdzenice
Przykona	1. Trzysze	-	-	1. Ewinów	-	-
Miasto Turek	-	-	-	-	-	-
Turek	-	-	-	-	1. Kowale Księżę	-
Tuliszków	1. Imielków (Grzymiszew	1. Kiszewy	-	-	1. Piętno 2. Tuliszków	-
Władysławów	-	-	-	-	-	-

TAB. 1. Zestawienie stanowisk o własnej formie krajobrazowej na terenie powiatu przedstawiono za „Raportem o stanie zabytków w Powiecie tureckim” z 2004 r., Wielkopolskim biuletynem konserwatorskim tom III/2006, gminnymi ewidencjami zabytków archeologicznych i danymi przekazanymi przez WUOZ Delegaturę w Koninie

6.4.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar powiatu tureckiego został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa

archeologicznego z terenu powiatu tureckiego z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze:

Gmina	Ilość faktów osadniczych	Kategorie stanowisk archeologicznych												
		Rejestr zabytków							Ewidencja					
		grodziska	dwory	fortyfikacje	osady	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	inne	grodziska	dwory	osady	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	inne
Brudzew	605	-	-	1	-	-	-	-	1	1	598	4	-	-
Dobra	438	2	-	-	-	-	-	-	1	2	426	8	-	-
Kawęczyn	439	-	1	-	-	-	-	-	1	4	429	2	-	2
Malanw	241	-	-	-	-	-	-	-	-	-	238	2	1	-
Przykona	214	1	-	-	-	-	-	-	1	-	207	5	-	-
Miasto Turek	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	1	-	-
Turek	273	-	-	-	-	-	-	-	-	1	268	4	-	-
Tuliszków	516	1	1	-	-	-	-	-	-	2	500	2	-	10
Władysławów	88	-	-	-	-	-	-	-	-	-	86	2	-	-
RAZEM	2866	4	2	1	-	-	-	-	4	10	2802	30	1	12
RAZEM	7								2859					

TAB. 2. Zestawienie dziedzictwa archeologicznego na terenie powiatu przedstawiono za „Raportem o stanie zabytków w Powiecie tureckim” z 2004 r., Wielkopolskim biuletynem konserwatorskim tom III/2006, gminnymi ewidencjami zabytków archeologicznych i danymi przekazanymi przez WUOZ Delegatura w Koninie

Rzeźba terenu powiatu tureckiego jest typowa dla krajobrazów staroglacjalnych związanych ze zlodowaczeniem środkowopolskim. Krajobraz przybrał formę płaskich wysoczyzn morenowych poprzerrywanych dolinami rzek, głównie Teleszyną, Kielbaską, Topcem czy Pową. Opisane rzeki są lewobrzeżnym dopływem Warty, która stanowi wschodnią granicę powiatu. Powiat jest położony w całości w pasie Niziny Wielkopolskiej, która jest częścią Krainy Wielkich Dolin. Wały morenowe Wysoczyzny Tureckiej sięgają 140-191 m n.p.m. i są to najwyższe wzniesienia w powiecie. Otaczają one wysoczyznę od strony północnej i wschodniej (Dolina Konińska i Dolina Kolska). W kierunku wschodnim rozpościera się Dolina Kielbaski przechodząc w dolinę Warty. Na zachodzie znajduje się Kotlina Rychwalska. Wzgórza Tureckie otaczające od północy i południa rejon Turku, sięgają 140-185 m n.p.m.

Natomiast geobotaniczny podział według Władysława Szafera sytuuje powiat turecki w obszarze działu Brandenbursko-Wielkopolskiego, a dokładnie okręgu Turecko - Burzenińskiego, który stanowi część Krainy Kujawskiej.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszego powiatu tureckiego sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy

ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci wyrobów krzemiennych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie), znanymi między innymi ze stanowiska w okolicach miejscowości: Dąbrowa, Rzymisko.

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łwiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszego powiatu tureckiego przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto dosyć liczne, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie powiatu tureckiego wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego

były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszego powiatu poświadczają liczne znaleziska osadnicze (między innymi w okolicach miejscowości: Chrapczew, Linne, Rzechta, Skęczniew, Stawki, Strachocice, Kotwasice, Boleszczyn, Przykona i Wyszyna).

Liczne są również ślady obecności na naszych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych. Znamy osady tej kultury zlokalizowane między innymi w okolicach miejscowości: Stawki, Ciemień i Mikulice.

Z końca epoki neolitu znamy natomiast nieliczne ślady bytności przedstawicieli kultury ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie powiatu tureckiego jest bardzo bogato reprezentowane. Wystarczy wspomnieć o osadach tej kultury w okolicach miejscowości: Tarnowa, Brudzyń, Janów, Kwiatków, Głowy, Krwony, Ciemień, Czajków, Dzierzbotki, Kawęczyn, Kowale Pańskie, Mikulice, Skarżyn, Głuchów, Żdźary, Tokary, Milejów, Chocim, Kotwasice, Miłaczewek, Malanów, Bądków, Boleszczyn, Gąsin, Przykona, Smulsko, Grzymiszew, Smaszew, Ogorzelczyn, Wymysłów, Kaczki Średnie, Kowale Księżę, Wyszyna. Ponadto cmentarzyska płaskie ludności kultury łużyckiej zidentyfikowano między innymi w okolicach miejscowości: Tarnowa, Cichów, Kotwasice, Gąsin. Natomiast bogate (około 227 kurhanów!) cmentarzysko kurhanowe zidentyfikowano na terenie leśnym w okolicach miejscowości Żdzenie.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym

pogorszeniem się klimatu oraz zbytнім wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Z terenu powiatu znamy kilka osad ludności tej kultury, a jedną z nich odkryto w miejscowości Krwony.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze powiatu notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej. Osady znane są na przykład z miejscowości: Tarnowa, Brudzyń, Janów, Kwiatków, Głowy, Janiszew, Dąbrowica, Dobra, Długa Wieś, Januszówka, Łęg Piekarski, Miłkowice, Piekary, Rzymisko, Skęczniew, Stawki, Strachocice, Wola Piekarska, Zagaj, Żeronice, Marcjanów, Ciemień, Czajków, Dzierzbotki, Kowale Pańskie, Leśnictwo, Marianów, Mikulice, Potworów, Młodzianów, Głuchów, Żdżary, Tokary, Milejów, Chocim, Kotwasice, Malanów, Bądków, Boleszczyn, Gąsin, Przykona, Rogów, Grzymiszew, Smaszew, Ogorzelczyn, Wymysłów, Kaczki Średnie, Kowale Księżę, Turkowice, Turek. Cmentarzyska ludności kultury przeworskiej znane są między innymi z okolic miejscowości: Cichów, Kwiatków, Stawki, Miłkowice, Łęg Piekarski, Marcjanów, Przykona, Kuny.

Z terenami Turku wiąże się jeszcze problem przebiegu w tym rejonie „szlaku bursztynowego”. K. Tymaniecki wysuwał hipotezę, iż szlak bursztynowy z Kalisza biegł na północny-wschód w kierunku Koła, gdzie znajdowało się naturalne przejście przez Wartę. Część badaczy sugeruje jednak istnienie w tym miejscu szlaku wodnego Prosną do Warty. Niewątpliwie istniało także lądowe połączenie między Kaliszem a Koninem. Na istnienie tego rodzaju drogi wskazuje wyraźne zagęszczenie znalezisk rzymskich między Kaliszem a Turkiem (wielką osadę handlową odkryto w ostatnich latach w Kwiatkowie). Szlak Kalisz-Spycimierz pokrywa się ze szlakiem wytyczonym przez niemieckiego badacza okresu wpływów rzymskich J. Eggersa. Z okolic dzisiejszego Turku szedł on zapewne na wschód w kierunku Bzury.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy

w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego. Duże wrażenie robi nieźle zachowane grodzisko w Ewinowie. Było ono jednak użytkowane bardzo krótko i spłonęło być może jeszcze w trakcie budowy.

Omawiając osadnictwo Turku i jego okolic warto wspomnieć, że wielu badaczy wczesnego średniowiecza (na podstawie źródeł archeologicznych i pisanych) twierdzi, że przez te tereny przechodził wielki szlak handlowy, łączący Ruś z Pomorzem.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę (tak jak w przypadku Dobrej). Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w. Dobrze zachowane dwory obronne zlokalizowane na terenie dzisiejszego powiatu tureckiego (między innymi w Milejowie, Tokarach, Głuchowie, Długiej Wsi, Cichowie, Żeronicach, Piekarach, Woli Piekarskiej, Imielkowie, Kiszewach, Tuliszkowie), czy fortyfikacje w Brudzewie, są cenne pod względem poznawczym do problematyki budownictwa obronno-mieszkalnego w XV-XVIII w.

6.4.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. .

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są:

- inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg) – Zintegrowana Strategia Rozwoju Gospodarczego Gmin Powiatu Tureckiego przewiduje między innymi do roku 2025 budowę, przebudowę i modernizację dróg prowadzących z terenów gmin do dróg krajowych i wojewódzkich wraz z infrastrukturą towarzyszącą, budowę, przebudowę i modernizację dróg prowadzących z terenów gmin do Turku wraz z infrastrukturą towarzyszącą, budowę i przebudowę alternatywnych dróg prowadzących do węzłów autostrady A2, budowę i przebudowę alternatywnych dróg prowadzących do granic powiatu, budowę, przebudowę i modernizację sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków infrastrukturą towarzyszącą na terenie powiatu tureckiego, kompleksowe uzbrojenie terenów inwestycyjnych, rewitalizację centrum miasta Turku i jego przestrzeni publicznych; natomiast na rok 2018 zaplanowano m. in. takie inwestycje jak: przebudowa drogi Malanów-Żdzary na odcinku Miłaczew-Skarżyn, przebudowa drogi powiatowej Tuliszków-Smaszew na

odcinku Tuliszków-Wróblina, przebudowa ulicy Krasickiego w Tuliszkowie, rozbudowa drogi powiatowej Przykona–Dobra w miejscowości Długa Wieś (budowa chodnika), przebudowa drogi powiatowej Smulsko–Dąbrowica–Wygoda na odcinku Smulsko-Boleszczyn, przebudowa ul. Dąbrowskiego w Turku, budowa chodnika wraz z odwodnieniem przy drodze powiatowej Koło-Brudzew-Brudzyń w miejscowości Brudzew, budowa chodnika na drodze powiatowej w Kaczkach Średnich, przebudowa skrzyżowania ul. Dobrskiej, Uniejowskiej i Placu Sienkiewicza w Turku.

- eksploatacja surowców naturalnych, piaszczynek i żwirowni - udokumentowane złoża tego surowca występują na terenie gmin Turek, Przykona i Brudzew,
- działalność rolnicza, zwłaszcza intensywne orka - rolnictwo odgrywa bardzo dużą rolę w kształtowaniu środowiska przyrodniczego powiatu tureckiego, użytki rolne stanowią 83,7% jego powierzchni.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń dworsko i pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Kierownika Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatury

w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

7.1. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) Powiat Turecki posiada opracowany w 2016 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

7.2. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmiennym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Na terenie powiatu tureckiego znajdują się dwa obszary chronionego krajobrazu.

Uniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu ustanowiony Uchwałą Nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów.

Uniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu leży na pograniczu województw wielkopolskiego i łódzkiego obejmując powierzchnię ok. 18 tys. hektarów. Obejmuje on fragmenty doliny Warty wraz ze skarpą uniejowską i doliny Teleszyny oraz leżące między nimi wzgórze ostańcowe sięgające 147 m n.p.m. Obszar ten cechuje korzystna pod względem ekologicznym struktura użytków zielonych, lasów i pól uprawnych. Doliny rzeczne zajmują łąki i pastwiska, a dolinę Teleszyny ponadto duży kompleks leśny charakteryzujący się bogactwem różnych

zbiorowisk leśnych. Lasy rosną przede wszystkim na siedlisku boru mieszanego, łągu jesionowo-olszowego, rzadziej świetlistej dąbrowy i grądu ubogiego.

Złotogórski Obszar Chronionego Krajobrazu utworzony Uchwałą Nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów. Ochroną objęto rzeźbę terenu części Wysoczyzny Tureckiej, subregionu Pagórków Złotogórskich.

W obszarze znalazły się trzy skupiska pagórków, mające tę samą genezę i jednakowy charakter rzeźby. Są to wzniesienia o nazwach miejscowych: Góry Szadowskie, Karpaty i Złote Góry. Zbudowane z łatwo przepuszczalnych osadów piaskowo-żwirowych, co przy głęboko zalegającym zwierciadle wód gruntowych czyni je podatnymi na erozję. Dlatego też lasy porastające te pagórki mają charakter glebochronny. Na południowych stokach Pagórków Złotogórskich można spotkać fragmenty starych dąbrów świetlistych. Na terenach niżej położonych: sosny, dęby, a w runie rosną rośliny lasów liściastych: narecznica samcza, kokoryczka wielokwiatowa, przytulia leśna, kuklik zwisły. Lasy z odnawiającym się grądem znajdują się w okolicach Turku (leśnictwo Zdrojki). Na obszarach cennych przyrodniczo znajdują się pagórki, jary, parowy, bogata szata roślinna z gatunkami podlegającymi ścisłej ochronie. Nie brak rzadkich i chronionych gatunków owadów, płazów, gadów i ptaków.

W granicach powiatu tureckiego znajdują się również dwa obszary chronione w ramach sieci Natura 2000 zaliczane do obszarów specjalnej ochrony ptaków OSO: Dolina Środkowej Warty oraz Zbiornik Jeziorsko.

Obszar Doliny Środkowej Warty obejmuje północno-wschodni fragment powiatu tureckiego, od miejscowości Praksedów do miejscowości Łęg Wielki. Dolina wypełniona jest przez utwory madów i piasków. Występują tutaj obszary zalewowe w postaci ekstensywnie użytkowanych pastwisk i łąk oraz zadrzewień łągowych. Rejon jest istotną ostoją dla ptaków wodno-błotnych (ok. 42 gatunki).

Zbiornik Jeziorsko obejmuje tereny południowo-wschodnie powiatu. Zalew wybudowano w 1986 r. w celu regulacji przepływów rzeki i nawadniania użytków rolnych, ponadto spełnia funkcje rekreacyjne i energetyczne. Kompleks istotny jest dla żerowania i gniazdowania ptaków wodno – błotnych. Okresowo spotyka się tu do 230 gatunków ptaków.

Na terenie powiatu tureckiego indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęto 42 obiekty (drzewa, głównie dęby szypułkowe, głązy narzutowe).

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Charakterystykę zabytków nieruchomych na terenie powiatu tureckiego przedstawiono z podziałem na gminy.

GMINA BRUDZEW

Zespół kościelny w Brudzewie

Kościół par. p.w. św. Mikołaja wzniesiony w 1455 r. z fundacji Mikołaja, Jana i Stanisława braci Jarandów, właścicieli Brudzewa. Po pożarze odbudowany i przebudowany w 1730 r. Gotycki z przebudowaniami barokowymi. Murowany, jednonawowy, na planie prostokąta z wielobocznie zamkniętym prezbiterium, do którego od północy przylega zakrystia ze skarbczykiem. Przy nawie od południa XVIII-wieczna kaplica i kruchta. Dachy kryte dachówką ceramiczną karpiówką. Otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. Elewacje oszkarpowane. Na osi fasady ostrołukowo zamknięty portal. Kościół wielokrotnie remontowany (remont więźby, wymiana pokrycia dachu, konserwacja elewacji) utrzymany w dobrym stanie.

Plebania wzniesiona w 1 poł. XIX w., usytuowana w ogrodzie na zachód od kościoła. Murowana, na planie prostokąta z pomieszczeniami w układzie amfiladowym. Parterowa nakryta dachem czterospadowym pokrytym blachą. Zachowana w części pierwotna stolarka okienna i drzwiowa. Na osi fasady pseudoryzalit z wejściem głównym ujętym dwiema półkolumnami. Utrzymana w dobrym stanie.

Kościół p.w. św. Ducha, ob. kaplica przedpogrzebowa, wzniesiony został ok. 1680 r. z fundacji Radolińskich jako kościół szpitalny. Przebudowany w 1868 r. Murowany, otynkowany, na planie prostokąta z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Od północy do prezbiterium przylega zakrystia. Dach dwuspadowy kryty dachówką ceramiczną karpiówką. Fasada zwieńczona szczytem falistym. Skromny detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów. Obiekt po remoncie utrzymany w dobrym stanie.

Zespół dworski w Brudzewie

Usytuowany w północnej części Brudzewa, założony w XIX w. przez rodzinę Kurnatowskich. Dwór wzniesiony w latach 1911-1913 r. według projektu Romualda Gutta, na miejscu poprzedniego, położony w rozległym parku krajobrazowym o pow. ok. 6,5 ha. Do 1989 r. budynek był siedzibą szkoły podstawowej, od 1997 r. stanowi własność prywatną. Budynek murowany, podpiwniczony, na planie prostokąta z oficyną od strony północnej. Parterowy z użytkowym poddaszem. Korpus główny nakryty czterospadowym dachem

mansardowym pokrytym dachówką, w osi fasady główne wejście w podcieniu wspartym na dwóch kolumnach, nad wejściem trójosiowa facjata ujęta wolutami. Remont obiektu, w trakcie którego wymieniono więźbę dachową, stropy, pokrycie dachu i stolarkę okienną, został przerwany. Obecnie budynek nieużytkowany. Park, którego znaczną część zajmuje staw, z licznymi okazami zróżnicowanego gatunkowo starodrzewu, zaniedbany, zarosnięty wymaga podjęcia kompleksowych prac rewaloryzacyjnych.

Jedynym obiektem zachowanym z założenia folwarcznego jest spichlerz wzniesiony w 2 połowie XIX w. Budynek murowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, założony na planie prostokąta z ryzalitem w elewacji frontowej. Ryzalit otwarty na całej wysokości zamknięty łukiem Tudora. Dach dwuspadowy pokryty eternitem. Detal architektoniczny ceglany (opaski, fryz, parapety). Obiekt jest własnością prywatną, od lat nieużytkowany, znajduje się w bardzo złym stanie technicznym.

Zespół pałacowy w Brudzyniu

Pałac wzniesiony w 1869 r. przez Józefa Kozuchowskiego, na miejscu poprzedniego szachulcowego dworu. Budynek murowany, dwukondygnacyjny, podpiwniczony. Bryła zróżnicowana, zryzalitowana, w części północno-zachodniej trójkondygnacyjna wieża nakryta dachem czterospadowym. Otwory okienne w szerokich, profilowanych opaskach, w części zamknięte półkoliście. Elewacje rozczłonkowane pilastrami, dzielone profilowanymi gzymsami. Remont kapitalny obiektu przeprowadzono w 1988 r. Utrzymany w dobrym stanie. Park założony w 2 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym o pow. ok. 10 ha, zachowany w pierwotnych granicach, choć dawny układ komunikacyjny został częściowo zatarty. Zachowany główny dojazd, wiodący po swobodnym łuku z południa na północ. Wokół pałacu nowe nasadzenia drzew. We wschodniej części parku obszerna polana otoczona starodrzewem. Utrzymany w dostatecznym stanie. Zespół pałacowy, od 1996 r., jest własnością prywatną.

Kościół par. p.w. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie

Kościół zbudowany w 1845 r. przez Wincentego i Marię Przechadzki jako kaplica przy tamtejszym majątku. Parafialny od 1920 r. W latach 1927-1930 został odnowiony i powiększony o kaplicę Przemienienia Pańskiego. Murowany, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, jednonawowy, nakryty dachem dwuspadowym. W części zachodniej czworoboczna wieża zwieńczona iglicą. Elewacja frontowa w narożach oszkarpowata, w niszach popiersia fundatorów. W elewacji wschodniej ryzalit o zaokrąglonych narożach, nad którym wysoka

półkolistą loggią. Otwory okienne zamknięte półkoliście. Elewacje dzielone pilastrami, zwieńczone profilowanym gzymsem. Nawa nakryta płaskim stropem z fasetami, w kaplicy sklepienie krzyżowe. Kościół po remoncie (remont więźby z wymianą pokrycia, remont wieży) utrzymany w dobrym stanie.

Zespół dworski w Kolnicy

Park założony w 2 poł. XIX w. dla rodziny Kurnatowskich, ówczesnych właścicieli majątku. W stosunku do granic pierwotnych nieznacznie zredukowany powierzchniowo. Obiekt nie ogrodzony, ogólnie dostępny. W okresie powojennym, pozbawiony pielęgnacji ulegał zniszczeniu i zniekształceniu. Poddany gruntownej rewaloryzacji w 2012 r. Odtworzono układ komunikacyjny, usunięto samosiewy, założono trawniki, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, zamontowano elementy małej architektury.

W południowo-wschodniej części parku usytuowany budynek dawnej wozowni zbudowany w 1912 r. Murowany, wzniesiony na planie na planie wydłużonego prostokąta, od strony zachodniej z ryzalitami, od strony wschodniej z podcieniem ukształtowanym półkolistymi arkadami. Budynek podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Obiekt po kapitalnym remoncie, zaadaptowany na ośrodek kultury.

Zespół dworski w Smolinie

Zespół dworski założony w poł. XIX w. Dwór o konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem glinianym, na parterze ściany pokryte tynkami, posadowiony na kamiennie-ceglanych fundamentach i ceglany cokole. Założony na planie prostokąta z przybudówką od strony zachodniej. Pośrodku elewacji frontowej ganek. Budynek jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, podpiwniczony w części zachodniej, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym papą. Stan techniczny obiektu zły. W złym stanie znajduje się również, zachowany szczątkowo park. Zespół w Zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa.

GMINA DOBRA

Kościół par. p.w. Narodzenia NMP w Dobrej

Zbudowany w 1808 r. W latach 1906-1912 przebudowany od podstaw. Zniszczony w czasie wojny, odbudowany w latach 1945-1957 r. Murowany, otynkowany, na planie krzyża, orientowany. Od zachodu trójkondygnacyjna wieża zwieńczona hełmem z latarnią. Wnętrze jednonawowe, przekryte sklepieniem kolebkowym. Otwory okienne zamknięte półkoliście. Detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymśków, opasek okiennych, pilastrów, naczółków.

W roku 2000 przebudowano prezbiterium, postawiono marmurowy ołtarz

i ambonę. W 2007 r. wymieniono ceramiczne pokrycie dachu na blachę miedzianą, w kolejnym roku odnowiono wnętrze, w roku 2009 przeprowadzono remont elewacji. Utrzymany w dobrym stanie.

Zespół dworski w Długiej Wsi

Dwór zbudowany w 1874 r. dla Witolda i Pawła Skórzewskich w stylu neoklasycystycznym. Murowany, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym eternitem. Budynek na planie prostokąta z centralnym, piętrowym ryzalitem od strony północno-zachodniej, zwieńczonym trójkątnym szczytem z herbem. W południowo-wschodniej połaci dachu szeroka facjata. Detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów, naczółków, narożnych pilastrów. Po wojnie użytkowany przez ośrodek zdrowia i Urząd Stanu Cywilnego, następnie szkołę. Po remoncie w latach 1988-1992 adaptowany na mieszkania. W 2017 r. Gmina Dobra przeprowadziła remont kapitalny obiektu z adaptacją na przedszkole.

Park założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w. W okresie powojennym w znacznym stopniu zniekształcony i zaniedbany. Brak specjalistycznej pielęgnacji spowodował znaczne ubytki w drzewostanie. Zatarciu uległ układ komunikacyjny. W latach 2010-2011 przeprowadzono kompleksową rewaloryzację założenia parkowego. Usunięto drzewa obumarłe i zagrażające bezpieczeństwu, czyszczono teren z samosiewów, które pojawiły się w drodze naturalnej sukcesji. W drzewostanie przeprowadzono cięcia sanitarne. Odtworzono ścieżki parkowe, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, założono trawniki, renowacji poddano kompleks wodny. Park wyposażono w elementy niezbędne do jego prawidłowego funkcjonowania – ławki, kosze, oświetlenie.

Podwórze gospodarcze przylega do części rezydencjonalnej od strony północno-zachodniej. Dawna wozownia, obora i magazyn zbudowane w I. 20 XX w. Budynek użytkowane, zachowane w pierwotnym kształcie, utrzymane w stanie dostatecznym, choć wskazane byłoby odnowienie elewacji. Gorzelnia zbudowana w 1924 r. Obiekt od lat nieużytkowany.

Dwór w Mikulicach

Zbudowany ok. poł. XIX w. Murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta z oficyną od strony południowo-wschodniej. Budynek parterowy z użytkowym poddaszem, w części wschodniej podpiwniczony, nakryty dachem naczółkowym pokrytym eternitem, z szerokimi facjatami w połaciach północnej i południowej. Oficyna z dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Od południa

półkolisty ganek z balkonem wspartym na sześciu kolumnach. Własność Gminy Dobra, przeznaczony na mieszkania lokatorskie. Wymaga przeprowadzenia remontu, przede wszystkim wymiany zawilgoconych, zmineralizowanych tynków oraz zużytego pokrycia dachu.

Zespół kościoła p.w. św. Mikołaja w Miłkowicach

Miłkowice występują po raz pierwszy w dokumencie z 1136 r. jako posiadłość arcybiskupów gnieźnieńskich. Następnie przeszły w ręce szlacheckie. Gniazdo rodowe Miłkowskich herbu Abdank.

Parafia erygowana na przełomie XIV i XV w. Obecny kościół zbudowany w latach 1880-1882. W 1883 r. dostawiono od południa okazałą wieżę. Styl neogotycki. Ściany murowane z cegły, nietynkowane. Wzniesiony na planie prostokąta, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie i transeptem. Od południa wieża z dwiema kruchtami po bokach. Bryła zróżnicowana, oszkarpowana, dachy wielopołaciowe kryte blachą.

Kościół remontowany w latach 1959-1960. W 1969 roku przeprowadzono kapitalny remont drewnianych elementów wieży. W latach 2003-2009 odwodniono i osuszono mury, naprawiono więźbę, założono nowe pokrycie dachu, wyremontowano kaplicę św. Józefa, zakrystię i kruchtę, założono nową posadzkę w prezbiterium. Trwają prace przy konserwacji ceglanych murów. Stan zachowania dobry.

Plebania zbudowana w 1892 r. Budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta z głównym wejściem od strony południowej, poprzedzonym gankiem. Parterowy, z nieużytkowym poddaszem, podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Skromny detal architektoniczny w postaci narożnych boni, profilowanych gzymsów, opasek okiennych. Budynek utrzymany w dobrym stanie.

Kościół par. p.w. Świętej Trójcy w Skęczniewie

Zbudowany w 1825 r. z fundacji Hipolita Masłowskiego, właściciela wsi. Styl klasycystyczny. Ściany murowane z cegły, otynkowane. Dach trójspadowy, kryty dachówką. Budynek na planie prostokąta, z węższym prezbiterium od północy zamkniętym prosto. Otwory okienne zamknięte półkoliście w profilowanych opaskach. Wewnątrz drewniany strop z fasetą. Kościół odnawiany w 1917 i 1978 r. W roku 2003 przeprowadzono remont więźby dachowej. W 2007 r. odnowiono elewacje. Stan zachowania dobry.

GMINA KAWĘCZYN

Zespół dworski w Chocimiu

Chocim – dawne dobra w pow. tureckim należące do parafii Goszczanów. W pocz. XVIII w. były własnością Wojciecha z Sienna Sulmowskiego, potem po kądzieli przechodziły na rodziny Korycińskich, Pokrzywnickich, Gomolińskich i Czarneckich. Na pocz. XIX w. rodzina Czarneckich wznosi dwór z gliny, kamienia i drewna, wokół którego zakłada park krajobrazowy z dwoma sztucznie utworzonymi stawami. W 1836 r. majątek został zakupiony przez Józefa Zaborowskiego. W posiadaniu Zaborowskich pozostawał do 1904 r. W tymże roku Chocim staje się własnością Henryka Iwańczyka, który ok. 1910 r. na miejscu starego buduje nowy, murowany, dwukondygnacyjny dwór. Po wojnie majątek został rozparcelowany, a park z przyległościami wydzielony w tzw. resztówkę i przekazany w zasoby Państwowego Funduszu Ziemi. Od 1992 r. obiekt jest własnością prywatną.

Dwór murowany, wzniesiony na rzucie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z trójosiowym ryzalitem na osi fasady, nakryty dachem namiotowym. Ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem, poprzedzony tarasem z dwukolumnowym portykiem dźwigającym balkon z balustradą tralkową. Obiekt po remoncie.

Park uporządkowany w otoczeniu dworu, przy którym zachowane pojedyncze egzemplarze starodrzewu. W dalszych partiach park fragmentami uległ sukcesji naturalnej zmieniając się w zbiorowisko leśne. Na wschód od dworu regularnie rozplanowane stawy hodowlane.

Zespół dworski Kawęczynie

Jako właściciele Kawęczyna wymienia się w dokumentach Domańskich, Kożuchowskich, Sucharskich, a od pocz. XIX w. Młodzianowskich, którzy budują drewniany dwór, rozebrany w latach 20. XX w. Na jego miejscu powstaje rezydencja murowana, rozbudowana w 1932 roku Dwór otoczony był parkiem krajobrazowym z elementami regularnymi w postaci alei, m.in. pomnikowej alei grabowo-lipowej zamykającej założenie parkowe od strony północnej. Po wojnie dwór był siedzibą szkoły podstawowej, dziś własność prywatna (dwóch właścicieli). Budynek parterowy, wzniesiony na rzucie prostokąta z przybudówką od południa. Na osi fasady trójosiowy ganek podcieniowy dźwigający taras ujęty metalową balustradą, wsparty na arkadach. Dachy korpusu dwuspadowe z okapem wysuniętym na końcówkach ozdobnie wyciętych krokwi. Dachy kryte papą. Ściany korpusu murowane z cegły, w części południowej drewniane,

tynkowane, szczyt południowy korpusu drewniany. Dwór pozbawiony odpowiedniego właściciela, od lat nieużytkowany, niszczeje. Rozerwane i zniszczone elementy poszycia dachowego, spękane mury, zniszczone stropy, liczne ubytki tynków, zniszczona stolarka. Rujnujące oddziaływanie warunków atmosferycznych przyspiesza degradację, której finałem może być kompletna zagłada obiektu. Park z zachowaną aleją grabowo-lipową długości ok. 200 m, powierzchniowo zredukowany z całkowicie zatartym układem komunikacyjnym i przetrzebionym drzewostanem, wymaga pilnego podjęcia prac rewaloryzacyjnych.

Zespół kościoła par. p.w. Siedmiu Boleści NMP w Kowalach Pańskich

Parafia erygowana na przełomie XIV i XV w. Obecny kościół, późnoklasycystyczny, z elementami neoromańskimi, zbudowany w latach 1847-1853 z fundacji Antoniego Czarneckiego. Murowany, orientowany, jednonawowy, wzniesiony na rzucie prostokąta, z czterokondygnacyjną wieżą od strony zachodniej i apsydą mieszczącą półkolistą zakrytą od strony wschodniej. Dach korpusu dwuspadowy z sygnaturką pośrodku kalenicy, dach zakrytii półstożkowy, Wieża zwieńczona dachem ostrosłupowym. W 2006 r. przeprowadzono remont kapitalny kościoła; wymieniono pokrycie dachu z blachy na dachówkę karpiówkę, osuszono mury, naprawiono i pomalowano elewacje, na wieży wymieniono stolarkę okienną i zamontowano zegary, wykonano remont zakrytii zamykającej bryłę kościoła od strony wschodniej. Obecnie obiekt znajduje się w dobrym stanie technicznym.

Budynek plebanii z poł. XIX w., parterowy, częściowo podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, murowany, tynkowany, wzniesiony na rzucie prostokąta. W fasadzie i elewacji bocznej - otwarte ganki: pary kolumn dźwigają trójkątne szczyty nakryte dwuspadowymi daszkami. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Obiekt wyremontowany w 2004 r. z zadbanym otoczeniem.

Wiatrak koźlak w Marcjanowie

Wiatrak z poł. XIX w. Wzniesiony na planie zbliżonym do kwadratu. Ściany odchylone od pionu do wewnątrz, szczyt wysunięty przed lico ściany na zewnątrz, wsparty na dwóch ozdobnie wyciętych zastrzałach. W pierwszej kondygnacji fasady - balkon wspornikowy dostępny po jednobiegowych schodach zewnętrznych. Dach dwuspadowy z naczółkiem po przeciwnej stronie szczytu (dawniej po tej stronie znajdowały się śmigi), wewnątrz trzypoziomowe. Elewacje szalowane deskami w układzie pionowym. Drewniany o konstrukcji słupowo - ryglowej usztywnionej krzyżującymi się zastrzałami, całość wsparta na konstrukcji

koźła. Dach kryty blachą. Obiekt w złym stanie technicznym; znaczne uszkodzenia konstrukcji i zewnętrznego szalowania, zwłaszcza w partiach przyziemia. Własność prywatna.

Kościół par. p.w. św. Andrzeja Apostoła w Tokarach

Parafia erygowana w 1 poł. XV w. Do 1818 r. należała do archidiecezji gnieźnieńskiej. Obecny kościół zbudowany w latach 1858-1862 z fundacji Kazimierzy z Miłkowskich Sulimierskiej z Gozdowa. Murowany z cegły, orientowany, na rzucie wydłużonego prostokąta, z prezbiterium zamkniętym półkolistą, dwukondygnacyjną apsydą. Od zachodu kwadratowa wieża mieszcząca w przyziemiu prostokątna kruchtę. Narożniki kościoła oraz wejście do kruchty zdobią stylizowane wieżyczki, dobudowane w latach 60. XX w. Dach główny dwuspadowy pokryty blachą ocynkowaną, dach apsydy półstożkowy, czwarta kondygnacja wieży zwieńczona galeryjką z balustradą osadzoną na sterczynach wieńczących narożne filary ścian wieży i - pośrodku - ostrosłupowym hełmem z kulą i krzyżem.

W latach 1964-1969 kościół został gruntownie odnowiony, w roku 1987 założono nową posadzkę. W 2005 r. wykonano konserwację ścian wewnętrznych; osuszanie, odsalanie, wzmocnienie struktury muru, odnowiono polichromię. W latach 2011-2012 wyremontowano dach i odnowiono elewacje zewnętrzne, w 2014 r. przebudowano wieżę kościoła w celu stworzenia punktu widokowego oraz wybudowano utwardzony plac wokół kościoła.

Zespół dworski w Żdźarach

Założony ok. poł. XIX w. przez rodzinę Biernackich, która zlokalizowała tu swoją siedzibę budując dwór oraz zakładając wokół niego rozległy, blisko 6-hektarowy park krajobrazowy. Po wojnie, w wyniku parcelacji majątku, park wydzielono w tzw. resztówkę i wraz z dworem przeznaczono dla miejscowej szkoły podstawowej, która miała tu swoją siedzibę do 1987 r. Od 1993 r. własność prywatna. Budynek dworu murowany, parterowy, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, zbudowany na planie wydłużonego prostokąta z płytkim ryzalitem na osi fasady i głęboko wysuniętym ryzalitem w elewacji tylnej, zwieńczone trójkątnymi szczytami. Dach dwuspadowy, skrzyżowany z dwuspadowym dachem nad ryzalitami. Obiekt w trakcie kapitalnego remontu. Park po rewaloryzacji utrzymany w bardzo dobrym stanie. Usunięto drzewa obumarłe, zbędne samosiewy, wtórne nasadzenia zakłócające pierwotną kompozycję, założono trawniki, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, renowacji poddano kompleks wodny.

GMINA MALANÓW

Zespół kościoła par. p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika i św. Mikołaja Biskupa w Malanowie

Parafia św. Stanisława B.M. i św. Mikołaja B. została erygowana prawdopodobnie ok. 1668 r., wchodziła w skład dóbr stołowych arcybiskupów gnieźnieńskich w kluczu uniejowskim. W roku 1668 wybudowano pierwszy kościół parafialny, który przetrwał do 1716 r. Nowy kościół, również drewniany, kryty gontem, wybudowano w 1716 r.

Obecny kościół zbudowany został w latach 1871-1874. Kościół drewniany, konstrukcji zrębowej, wzmocniony lisicami, oszalowany, na podmurówce kamienno-ceglanej. Dach dwuspadowy kryty blachą. Jednonawowy z węższym trójbocznie zamkniętym prezbiterium, przy nim prostokątne, zakrystia i kruchta. W roku 1989 obiekt został wyremontowany. W 2007 r. zainstalowano system wykrywania pożaru. Stan zachowania dobry.

Dzwonnica pochodzi z XVIII w., a w 1873 r. została przeniesiona na obecne miejsce. Drewniana, zbudowana na planie kwadratu, konstrukcji słupowej, oszalowana, kryta dachem czterospadowym pokrytym gontem, zwieńczonym stożkową wieżyczką. Stan zachowania obiektu dobry.

Zajazd, ob. dom w Malanowie

Budynek wzniesiony w 1 poł. XIX w. Do drugiej wojny światowej użytkowany był jako zajazd. Obecnie jako budynek mieszkalny z częścią usługową. Położony jest w centralnej części wsi, przy skrzyżowaniu dróg Turek - Kalisz i Miłaczew – Grzymiszew. Budynek jest posadowiony na fundamentach z kamienia, ściany murowane z cegły, tynkowane. Rzut budynku na planie prostokąta, frontem zwrócony na północny wschód, z sienią od strony południowo zachodniej. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna z użytkowanym poddaszem, nakryta dachem naczółkowym. Własność prywatna. Stan zachowania dostateczny.

Wiatrak koźlak w Miłaczewku

Zbudowany w 1793 r. W 1900 r. wiatrak został przeniesiony z okolic Koła. Jest to budowla drewniana, o konstrukcji słupowej związanej poziomymi ryglami, w płaszczyznach ścian stężenia w postaci krzyżujących się zastrzałów, całość wsparta na centralnie zbudowanej konstrukcji koźła, koziół zaś wsparty na fundamencie z luźno ułożonych kamieni polnych. Obiekt wolnostojący, zbudowany na planie zbliżonym do kwadratu, ściany odchylone od pionu do wewnątrz. Szczyt wysunięty przed lico ściany, wsparty na dwóch ozdobnie wyciętych zastrzałach, dach dwuspadowy z naczółkiem. Własność prywatna. Obiekt nieużytkowany,

w ogólnym stanie dostatecznym, choć wymaga przeprowadzenia remontu.

Wiatrak koźlak w Żdźenicach

Zbudowany na przełomie XVIII/XIX w. Przeniesiony do Żdźenic w 1905 r., a na obecne miejsce postawiony w 1920 r. Jest to budowla drewniana, o konstrukcji słupowej stężonej w płaszczyźnie ścian poziomymi ryglami i krzyżującymi się zastrzałami, całość wsparta na fundamencie murowanym, ściany szalowane deskami w układzie pionowym. Budowla wolnostojąca, zbudowana na planie zbliżonym do kwadratu. Wnętrze trypoziomowe, dach dwuspadowy z naczółkiem, po którego przeciwnej stronie trójkątny szczyt wysunięty przed lico ściany wsparty na dwóch zastrzałach. Własność prywatna. Obiekt nieużytkowany, w ogólnym stanie dostatecznym.

GMINA PRZYKONA

Kościół par. p.w. ś. ś. Apostołów Piotra i Pawła w Boleszczynie

Zbudowany w latach 1818-1821, przebudowany w 1899 r. Murowany, założony na rzucie prostokąta wydłużonego w kierunku wschód-zachód z prostokątnym prezbiterium od wschodu. Po stronie północnej i południowej kaplice. Nawa główna, prezbiterium i kaplice nakryte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką. W narożu północno-zachodnim wieża o bryle wysmukłego prostopadłościanu zwieńczona iglicą. Elewacje w większości otynkowane, naroża, gzymsy i elewacje wieży ceglane. Otwory okienne prostokątne, zamknięte ostrym łukiem, w szczytach triforia. Główne wejście w ostrołukowym portalu ujętym w dwie półkolumny toskańskie. Wnętrze jednonawowe, nakryte płaskim stropem. Obiekt zachowany w dobrym stanie. W roku 2008 przeprowadzono kapitalny remont zakrystii, wymieniono stolarkę drzwiową. W 2009 r. wymieniono pokrycie dachu na nawie kościoła z blachy na dachówkę karpiówkę. W latach 2013-2014 wykonano remont wieży i elewacji oraz wymieniono pokrycia dachu nad prezbiterium i zakrystią.

Kościół par. p.w. Nawiedzenia NMP w Psarach

Wzniesiony w latach 1911-1913 wg projektu Jarosława Wojciechowskiego z inicjatywy ks. Zygmunta Guranowskiego. Świątynia murowana, założona na rzucie prostokąta. Wnętrze trójnawowe z dwuprzęsłową częścią główną. Nawa główna nakryta wysokim dachem czterospadowym, nawy boczne niższe z dachami pulpitowymi. Dachy pokryte blachą miedzianą. Po stronie zachodniej wysoka wieża z dzwonnica nakryta dachem dwuspadowym, zwieńczona sześciokątną iglicą. Zaznaczone są mocne podziały brył i niewielka ilość elementów dekoracyjnych. Nawa główna i prezbiterium przekryte sklepieniem

kolebkowym, węższe nawy boczne sklepione odcinkowo. Polichromia prezbiterium autorstwa Eligiusza Niewiadomskiego z 1914 r. Odnowienia polichromii w całym kościele dokonano w latach 1986-1988. Remont dachu wraz z wymianą pokrycia na blachę miedzianą przeprowadzono w latach 1983-1984. W latach 2003-2009 odwodniono mury, odnowiono elewacje, zamontowano nowe okna witrażowe. Stan zachowania dobry.

GMINA TULISZKÓW

Cmentarz katolicki w Grzymiszewie

Cmentarz założony w 1 poł. XIX w., czynny, zachowany w pierwotnych granicach wyznaczonych ogrodzeniem z 1870 r. z regularnym układem kompozycyjnym. Na terenie cmentarza znajduje się kaplica grobowa rodziny Pułaskich, właścicieli majątków w Grzymiszewie, Piorunowie i Imielnie, zbudowana ok. 1870 r. W 2005 r. przeprowadzono remont obiektu obejmujący m.in. naprawę więźby, wymianę ceramicznego pokrycia dachu, wymianę tynków zewnętrznych. Odnowienia wymaga wnętrze kaplicy.

Zespół dworsko-folwarczny w Grzymiszewie

Zespół dworski w Grzymiszewie założony został w 1 poł. XIX w. przez Wojciecha Pułaskiego. W 1840 r. wybudował on okazały dwór, zakładając wokół niego rozległy, ponad 6-hektarowy park w stylu krajobrazowym. W części zachodniej założenia usytuowano podwórze gospodarcze. Po nim dobra przejął Czesław Pułaski, który zginął w powstaniu styczniowym. Kolejnym właścicielem dóbr, do 1939 r., był Ludomił Pułaski. Jego staraniem rozbudowano folwark, zagospodarowano stawy rybne, powiększono kompleks wodny w parku, wzbogacono zieleni nowymi nasadzeniami drzew iglastych, ogrodzono park.

Dwór został spalony w 1945 r. Zachowane budynki mieszkalne i gospodarcze zachowane w dostatecznym stanie. Obiekty w Zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa.

W złym stanie znajduje się założenie parkowe, użytkowane do 2017 r. przez Gminę Tuliszków. Na bieżąco usuwane były drzewa obumarłe, chore, zagrażające bezpieczeństwu. Generalnie obiekt wymaga rewaloryzacji. Należałoby odtworzyć układ komunikacyjny, wprowadzić małą architekturę oraz nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych. Renowacji wymaga również kompleks wodny. Park jest własnością prywatną.

Park dworski w Piętnie

Zespół dworski w Piętnie założony został ok. 1820 r., wówczas był w posiadaniu rodziny Golców. W północno-wschodniej części rozległego, ponad

10-hektarowego parku krajobrazowego pobudowano okazały dwór, w niedalekim sąsiedztwie oficynę i dom ogrodnika. Po wojnie budynki zostały rozebrane, a pozbawiony przez lata specjalistycznej opieki i pielęgnacji park w znacznym stopniu zmienił układ kompozycyjny; nadmierny rozrost samosiewów i krzewów, przetrzebiony drzewostan w części północno-wschodniej, zaniedbany kompleks wodny złożony z trzech połączonych ze sobą stawów zajmujący południową część założenia parkowego. Mimo tak znacznych zmian, obiekt jest jednym z najcenniejszych założeń zieleni na terenie powiatu tureckiego. Na uwagę zasługuje zróżnicowany gatunkowo, licznie zachowany starodrzew. Własność Gminy Tuliszków.

Zespół dworsko-parkowy w Smaszewie

Zespół dworsko-parkowy w Smaszewie został założony ok. połowy XIX w. przez Jana Kałeckiego. W 1923 r. majątek nabył Mieczysław Lisowski, który powiększył park w kierunku północnym, rozbudował przylegające do wschodniej granicy parku zaplecze gospodarcze; wzniesiono w tym czasie m.in. młyn i gorzelnię. Po wojnie w budynku dworu mieściły się biura gospodarstwa, przedszkole i klubo-kawiarnia. Budynek dworu klasycystyczny, murowany, na rzucie prostokąta, podpiwniczony, parterowy, z piętrowym ryzalitem na osi od frontu, zwieńczonym trójkątnym naczółkiem, od lat nieużytkowany, popada w ruinę; spękane i zawilgocone ściany, odpadające tynki wewnętrzne i zewnętrzne, zniszczone stropy, zużyte, nieszczelne pokrycie dachu. W złym stanie znajduje się również park z całkowicie zatartym układem komunikacyjnym, niepielęgowanym drzewostanem, zanieczyszczonym i zarośniętym stawem. Własność prywatna.

Zespół kościoła par. p.w. św. Wita w Tuliszkowie

Kościół zbudowany w 1450 r. z fundacji Mikołaja Zaremby, kasztelana łęczyckiego i starosty kruszwickiego. Liczne późniejsze przebudowy zatarty jego pierwotny gotycki kształt architektoniczny. W 1780 r. przebudowany w stylu barokowym, rozbudowany w latach 1874-1877 przez dodanie jednego przęsła i dwóch bocznych kaplic. W latach 1884-1886 została dobudowana od zachodu trój kondygnacyjna wieża. Budowla jednonawowa, z prezbiterium zamkniętym apsydą i dwoma pomieszczeniami po bokach, obecnie przeznaczonymi na zakrycie, oraz transeptem, w którym mieszczą się dwie kaplice. W fasadzie zachodniej wieża, a po bokach wejścia głównego dwie figury Apostołów: po lewej stronie św. Piotra, a po prawej św. Pawła. Dach pokryty blachą miedzianą. Stan zachowania obiektu dobry.

Budynek dawnej plebanii zbudowany ok. 1816 r., w stylu klasycystycznym.

Murowany, tynkowany, parterowy, podpiwniczony, na planie litery L. Budynek frontowy pięcioosiowy, boniowany (dekoracyjne opracowanie krawędzi oraz lica w postaci ciosu kamieni), z wejściem na osi ujętym w dwie kolumny; gzyms wieńczący z ząbkowaniem. Dach naczółkowy. Obecnie w bardzo złym stanie. Obiekt od kilku lat nieużytkowany (po wybudowaniu nowej plebanii w 2002 r.), niszczeje. Zawilgocone ściany, zmineralizowana cegła, skorodowane biologicznie i ugięte drewniane stropy, zniszczona więźba i stolarka okienna, nieszczelne pokrycie dachu.

Zespół dworski w Tuliszkowie

Początki zespołu dworskiego w Tuliszkowie sięgają średniowiecza. Do dziś, pod XIX-wiecznym spichlerzem otoczonym fosą, zachowały się relikty obronnego dworu Zarembów. Na przestrzeni wieków, zarówno miasto jak i majątek tuliszkowski wielokrotnie zmieniały właścicieli. Były wśród nich sławne rody wielkopolskie – Czarnkowscy, Opalińscy, Konarzewscy. Od XVIII w. do 1843 r. klucz tuliszkowski był w rękach rodziny Mycielskich. Zachowane założenie dworsko-parkowe jest dziełem hr. Franciszka Mycielskiego i datuje się na lata 30 XIX w. Wybudowano wówczas zespół obiektów (m.in. dwór, oficynę, rządówkę, spichlerz) powiązanych funkcjonalnie i formalnie – o wystroju klasycystycznym. Po 1843 r. dobra tuliszkowskie znów wielokrotnie zmieniały właścicieli. Byli nimi: Zamojscy, Wodziccy, Stanisław Skarżyński, Rudolf Kryński, Ryszard Wojciechowski, Samuel Nelken oraz do 1939 r. Ludomił Pułaski, właściciel pobliskiego Grzymiszewa.

Dwór murowany z cegły, zbudowany na rzucie prostokąta. Jego parterowa bryła od wschodu i zachodu została ozdobiona płytkami, piętrowymi ryzalitami zwieńczonymi trójkątnymi naczółkami. Obiekt w 1987 r. wyremontowany i adaptowany na ośrodek kultury. W roku 1993 przeprowadzono remont dachu; wymieniono więźbę i założono nowe pokrycie z papy. W latach 2010 -2011 obiekt zmodernizowano - wykonano nowe pokrycie dachowe z dachówki ceramicznej, ocieplenie stropu nad poddaszem, założono instalację odgromową i centralnego ogrzewania, wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, położono nowe tynki.

Park dworski założony w 1 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym, po wojnie uległ znacznemu zniekształceniu. Powierzchniowo zredukowany, w znacznej części nieczytelna pierwotna kompozycja, na obrzeżu, przy zachodniej granicy powstały współczesne obiekty użyteczności publicznej. Jednak zasadnicza część parku, po stronie północnej i wschodniej dworu z pierwotnym drzewostanem, zachowała się w stanie dostatecznym. W latach 2009-2012 teren parku został

uporządkowany, wykarczowano samosiejki krzewów i część obumarłych drzew, chore wyleczono, odmłodzono i wzbogacono drzewostan o gatunki iglaste i liściaste, założono trawniki i alejki spacerowe, oczyszczono staw, powstał plac zabaw dla dzieci, pojawiły się elementy małej architektury, zamontowano oświetlenie.

Zlokalizowany na wyspie otoczonej fosą, we wschodniej części założenia parkowego, klasycystyczny, dwupiętrowy, podpiwniczony, nakryty dachem czterospadowym, spichlerz remontowany był w latach 70 XX w. (przełożono pokrycie dachu, założono tynki). W 1993 r. wymieniono pokrycie dachu z dachówki na papę. Obiekt od 2001 r. był własnością prywatną, nieużytkowany – niszczał. W 2016 r. budynek odkupiła Gmina. Obecnie trwają prace nad koncepcją zagospodarowania obiektu, który po wyremontowaniu i adaptacji miałby pełnić funkcje użyteczności publicznej. W bezpośrednim otoczeniu spichlerza oczyszczono teren, sukcesywnie trwają prace porządkowe w obiekcie i jego otoczeniu wraz z czyszczeniem fosy.

GMINA TUREK

Dwór w Słodkowie

Dwór pobudowano ok. poł. XIX wieku w stylu neoklasycystycznym. Rzut na planie prostokąta, bryła jednokondygnacyjna, przykryta wysokim dachem naczółkowym. Budynek murowany, tynkowany, siedmioosiowy z gankiem wspartym na czterech kolumnkach w elewacji zachodniej i piętrowym dwuosiowym ryzalitem w elewacji wschodniej

W roku 2006 przeprowadzono remont kapitalny dworu obejmujący m.in. naprawę więźby dachowej, wymianę pokrycia, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę tynków zewnętrznych i wewnętrznych. Obecnie w budynku mieści się biblioteka. Stan zachowania dobry. W dobrym stanie znajduje się również otaczające dwór założenie parkowe.

Karczma i wozownia w Szadowie Pańskim

Zlokalizowane na skraju wsi po południowej stronie drogi z Turku do Koła. Obiekt zbudowane na początku XIX w. w stylu klasycystycznym. Budynki murowane, ściany z cegły ceramicznej, pełnej, pierwotnie otynkowane. Zespół złożony z dwóch połączonych ze sobą w narożniku budynków, oba na planie prostokątów. Pozbawione stropów i dachów, przedstawiają sobą typową ruinę. Własność prywatna.

MIASTO TUREK

Kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Parafia Turek została erygowana w XII w. Do 1818 r. należała do archidiecezji gnieźnieńskiej. Obecny kościół został zbudowany w latach 1904-1913 według projektu architektów warszawskich Konstantego i Jarosława Wojciechowskich. Podczas konsekracji w 1924 r. otrzymał tytuł Najświętszego Serca Pana Jezusa. Kościół murowany z cegły, na planie krzyża łacińskiego, na podmurowaniu z granitu polnego, w stylu neogotyckim. Posiada układ trójnawowy z wywyższoną nawą środkową zakończoną prezbiterium. Wystrój wnętrza z lat 1933-1939 autorstwa czołowego przedstawiciela sztuki młodopolskiej Józefa Mehoffera. W latach 1982-1985 obiekt został pokryty blachą miedzianą. W roku 2003 przeprowadzono remont ceglanych elewacji, zainstalowano instalację odgromową, dokonano niezbędnych prac stolarskich i blacharskich. Stan obiektu dobry.

Zespół kościoła ewangelicko-augsburskiego

Kościół zbudowany w latach 1849 -1857 dzięki staraniom pastora Wilhelma Augusta Posselta, według projektu architekta Henryka Marconiego. Murowany, otynkowany. Wzniesiony na planie krzyża greckiego, orientowany. Na środku czworoboczna wieża. Dachy dwuspadowe, kryte blachą. Styl neoklasycystyczny. W 1984 roku przeprowadzono remont kapitalny. W roku 1995 wyremontowano ogrodzenie przy kościele. Stan zachowania dostateczny.

Plebania zbudowana w 1867 r. Budynek murowany, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, na planie zbliżonym do kwadratu. Dach czterospadowy, kryty blachą. Budynek na bieżąco remontowany (wymiana stolarki, remont elewacji), utrzymany w stanie dostatecznym.

Zespół jest własnością Parafii Ewangelicko-Augsburskiej.

Cmentarz ewangelicko-augsburski

Założony w 1850 r. w północno-wschodniej części miasta przy obecnej ul. Chopina. Jest wyjątkowym obiektem zawierającym zespół dobrze zachowanych nagrobków, w większości pochodzących z końca XIX w. i początku XX w. Wśród nich nagrobki przedwojennych znamienitych obywateli miasta, między innymi pastorów Posselta, Teichmanna, Sachsa, grobowce rodzinne Burschów, Brucknerów, Neumannów, Yorków, Penthrów, Schnerrów. Utworzone w początkach funkcjonowania cmentarza układ przestrzenny kwater i bieg alejek do dnia dzisiejszego pozostały nienaruszone, co stanowi o dużej wartości

historycznej obiektu. Cmentarz czynny, ogrodzony murem z cegły. Na bieżąco naprawiane są historyczne nagrobki, pielęgnowana zieleń.

Cmentarz jest własnością Parafii Ewangelicko-Augsburskiej.

Cmentarz żydowski

Założony w 1832 r. na niewielkim wzgórzu w północnej części miasta pod lasem. Zniszczony przez Niemców w czasie II wojny światowej. W 2003 r. staraniem osób prywatnych i władz miasta cmentarz ogrodzono, ustawiono pomnik z tablicą pamiątkową, wyeksponowano macewy, uporządkowano zieleń. Obiekt w dobrym stanie, na bieżąco porządkowany i pielęgnowany. Stanowi własność Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP.

Cmentarz choleryczny

Założony w 1 połowie XIX w. ok. 200 metrów na zachód od ul. Chopina. Na wydzielonym obszarze cmentarza o powierzchni 0,1157 ha występuje nieliczny drzewostan. Podstawowe prace porządkowe przeprowadzono w roku 1998 (uporządkowano zieleń, ustawiono krzyż). W 2004 r. cmentarz ogrodzono, postawiono tablicę pamiątkową. Obiekt na bieżąco porządkowany, utrzymany w dobrym stanie. Własność Gminy Miejskiej Turek.

Zespół dworski, ul. Konińska

Historyczne założenie dworskie wraz z folwarkiem i innymi zabudowaniami znajdującymi się w bezpośrednim sąsiedztwie rezydencji nazywało się Muchlin, w literaturze nazywany również Muchnyno, które w XIX w. znajdowało się w powiecie tureckim w gminie Piętno.

Dwór murowany, wzniesiony w 2 poł. XIX w., odbudowany i rozbudowany o skrzydła boczne w latach 1953-56. Obiekt dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, założony na planie litery C, dach czterospadowy, kryty dachówką. Na ryzalicie od strony północnej dach kopulasty pokryty blachą. Ogólny remont dworu przeprowadzono w 1991 r. Naprawiono i pomalowano elewacje, częściowo wymieniono stolarkę okienną i drzwiową. W roku 2010 wyremontowano dach. W okresie powojennym obiekt był siedzibą Państwowego Domu Dziecka. Od 2013 r. nieużytkowany. Zaniedbane, nie pielęgnowane jest również założenie parkowe.

W 2018 r. Powiat Turecki przekazał zespół dworski na rzecz Skarbu Państwa – Ministerstwa Obrony Narodowej z przeznaczeniem na siedzibę Wojsk Obrony Terytorialnej

Park dworski, ul. Górnicza (d. Korytków)

Korytków wieś wraz z folwarkiem około 1880 r. należała do gminy Pęcherzew. Właścicielem folwarku był Adolf Linke reprezentujący spółkę bankową. Po Adolfie folwark odziedziczył jego syn Karol Juliusz Linke i władał nim do 1939 r. W okresie powojennym folwark został rozparcelowany. Dwór (nie wpisany do rejestru zabytków) przez lata nieużytkowany popadał w ruinę. Do dziś zachowały się jedynie ślady murów. Park o powierzchni ok. 5 ha zaniedbany. Układ kompozycyjny został zniekształcony poprzez budowę rurociągu i kąpieliska w miejscu stawów. Zachował się liczny starodrzew oraz dość czytelny układ komunikacyjny. Od 2015 r., przy wsparciu finansowym Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu, prowadzone są systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni parkowej. Park stanowi własność Gminy Miejskiej Turek.

Domy tkaczy

Projekt założenia osady fabrycznej i regulacji miasta Turku, pochodzący z 1823 r., uwzględniał połączenie dwu projektowanych osad tkackich z istniejącą strukturą urbanistyczną miasta. Osady rządowe Pólko i Nowy Świat powołano do życia w 1826 r. Zabudowane zostały do 1840 r. szeregami wolnostojących, murowanych z cegły, tynkowanych, parterowych domów tkaczy, połączonych bramami wjazdowymi na teren poszczególnych działek. Domy wznoszone były frontem do ulicy, według jednolitego planu o dwutraktowym układzie pomieszczeń z sienią przelotową na osi, Nakryte dachami dwuspadowymi bądź naczółkowymi. Elewacje siedmioosiowe ze zryzalitowaną częścią środkową - wejściową. Detal architektoniczny jest bardzo skromny; prosty gzyms, lizeny ujmujące wejście, czasem boniowania. Typ takiego domu ustalony został w k. XVIII w. w berlińskim środowisku architektonicznym i rozpowszechnił się w I. 20 XIX w. również na obszarze Królestwa Polskiego.

Większość domów przy ul. Kaliskiej adaptowana na cele handlowe. Domy tkaczy przy ulicy Żeromskiego pełnią w większości funkcje tylko mieszkalne. Na bieżąco remontowane, generalnie zachowane w dobrym lub dostatecznym stanie (wymieniona stolarka okienna i drzwiowa, nowe pokrycia dachów, odnowione elewacje). Nieliczne wymagają remontu. Spośród 43 budynków wpisanych do rejestru zabytków 12 stanowi własność Gminy Miejskiej, pozostałe są własnością prywatną.

GMINA WŁADYSŁAWÓW

Zespół dworski w Chylinie

Zespół dworski w Chylinie uznawany jest za najpiękniejszą i najbardziej reprezentacyjną rezydencję pow. tureckiego. Dwór wzniesiony w 1912 r. przez Ludwika Pułaskiego. Wraz z budową nowej siedziby dokonano przekształceń parku, z regularnego ogrodu na krajobrazowy, zwiększono jego powierzchnię o tereny na północy i wschodzie, gdzie wytyczono graniczne szpalery grabowe. Zachowały się dwa, istniejące w latach 30. XIX w. stawy oraz zróżnicowany gatunkowo starodrzew (dęby, graby, świerki, jesiony, wiązy).

Dwór murowany, na planie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym pokrytym dachówką ceramiczną. Na osi elewacji frontowej okazały, czterokolumnowy portyk joński w wielkim porządku, poprzedzony schodami, zwieńczony trójkątnym naczółkiem, w którym kartusz z herbem Ślepowron, inicjałami JLP (Janina i Ludwik Pułascy) i datą „1912”. Portyk akcentuje główne wejście do budynku, wydzielone szeroką osią ujętą jońskimi pilastrami, skrajne osie ujęte w dekoracyjne, boniowane lizeny. Dwór opustoszały, niszczone, w złym stanie znajduje się nie pielęgnowany, zarośnięty park.

Spichlerz usytuowany we wschodniej części podwórza gospodarczego. Wzniesiony w poł. XIX w. Murowany, na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, z poddaszem użytkowym, nakryty dachem dwuspadowym. Naroża ujęte masywnymi przyporami. Utrzymany w dostatecznym stanie.

Zespół dworski w Zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Zespół kościoła par. p.w. św. Michała Archaniola w Russocicach

Parafia została erygowana w XIV w. Obecny kościół zbudowany w XV w. Budowla murowana, orientowana, jednonawowa, z wieżą w fasadzie. Górna część wieży barokowa, nadbudowana w 1694 r., zwieńczona hełmem z latarnią. Korpus główny na planie prostokąta, prezbiterium węższe i niższe, zamknięte prostą ścianą, przy nim od północy zakrystia z piętrem nadbudowanym w XVIII w. Dachy kryte dachówką ceramiczną. Do nawy od północy i południa przylegają neogotyckie kaplice na planie wieloboków. Elewacje ceglane, oszkarpowane. Szczyt wschodni prezbiterium rozczłonkowany tynkowanymi blendami, w których XIX-wieczne malowidła przedstawiające tajemnice różańcowe. Kościół w dobrym stanie wielokrotnie remontowany (2003-2007 remont dachu, odnowienie wnętrza, w kolejnych latach wzmocnienie konstrukcji wieży, konserwacja ceglanych murów). Obok kościoła neogotycka dzwonnica z 1878 r.

Plebania wzniesiona w 1836 r., przebudowana w 1856 r. Murowana, na planie wydłużonego prostokąta z przybudówką od strony północno-zachodniej. Jednokondygnacyjna, z poddaszem użytkowym, niepodpiwniczona, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Od strony wschodniej dwukondygnacyjny, trójosiowy ryzalit zwieńczony trójkątnym frontonem. Podział w formie pilastrów. Elewacje boniowane. Utrzymana w dobrym stanie.

Kościół ewangelicki we Władysławowie

W 1872 roku rozpoczęto budowę stojącej do dziś, murowanej świątyni, zwanej „kościółem Kneifla” od nazwiska jednego z głównych fundatorów. Budynek kościoła w latach okupacji wykorzystywany był jako punkt zbiórki ludności przed dalszymi deportacjami. Po wojnie pełnił funkcję magazynu zbożowego. Obecnie jest siedzibą domu kultury oraz biblioteki. Jego wnętrze zostało zupełnie przebudowane i nie nosi żadnych śladów świadczących o pierwotnym przeznaczeniu. Budynek murowany z cegły, nietynkowany. Wnętrze pierwotnie jednoprzestrzenne, obecnie przedzielone stropem na dwie kondygnacje. Elewacja frontowa dzielona pilastrami zwieńczona trójkątnym frontonem. Otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. Dach trójspadowy kryty blachą, w kalenicy wieżyczka z latarnią. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

Zespół kościoła par. p.w. Narodzenia NMP w Wyszynie

Kościół wzniesiony w 1782 r. z fundacji Rafała Górowskiego, kasztelana przemęckiego, właściciela wsi. Konstrukcji zrębowej, oszalowany, założony na planie szesnastoboku. Do korpusu głównego przylegają trzy sześcioboczne pomieszczenia: kaplica, kruchta i zakrystia nakryte dachami namiotowymi. Korpus główny nakryty dachem w kształcie dzwonu, w połowie wysokości przełamany gzymsem, zwieńczony latarnią. Dachy kryte gontem (wymiana pokrycia dachu z blachy na gont w 2003 r.). Wewnątrz strop płaski wsparty na ośmiu kolumnach ustawionych na murowanych cokołach. Na stropie rzeźby Oka Opatrzności w glorii i trzech aniołów z symbolami cnót kardynalskich.

We wschodniej części kolistego placu kościelnego murowana dzwonnica z k. XVIII w. Wzniesiona na planie trójkąta o świątyni narożach. W przyziemiu pomieszczenie sklepienie, górą otwarte arkady. Elewacje zdobione pilastrami.

Plebania z k. XIX w., murowana, na planie prostokąta, częściowo podpiwniczona, parterowa. Nakryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą ocynkową. Na osi elewacji frontowej ganek zdobiony pilastrami.

Zespół kościelny utrzymany w dobrym stanie.

Pozostałości zespołu zamkowego w Wyszynie

Rezydencja wyszyńska była wynikiem co najmniej dwóch etapów budowy – pierwszego, ok. 1556 r., za Andrzeja Grodzieckiego oraz drugiego, po 1617 r., za Adama Grodzieckiego. Budowla, o cechach renesansowych, składała się z dwóch równoległych budynków (od wschodu i zachodu) połączonych w części północnej węższym, jednotraktowym skrzydłem, a od południa murem kurtynowym, przed którym ryzalitowi występowała wieża bramna. Wnętrze ukształtowane było w formie czworobocznego dziedzińca, który obiegały dwie kondygnacje drewnianych ganków. Zewnętrzne naroża zamku oraz wieżę bramną flankowało sześć ośmiobocznych baszt zwieńczonych attyką. Budowla położona była na sztucznej wyspie o regularnych brzegach, tworzących układ zbliżony do kwadratu. Obiegająca wokół fosa łączyła się systemem rowów i strumieniami z sąsiadującym od zachodu stawem.

Tak zorganizowana rezydencja przetrwała bez większych zmian do 2 poł. XVIII w. Do tego czasu jako właściciele Wyszyny wymienia się Mikołaja Mycielskiego herbu Dołęga, rodzinę Kretkowskich i Gurowskich. Za czasów Rafała Gurowskiego zamek uległ częściowej zagładzie. W czasie konfederacji barskiej wojska (nie wiadomo, czy konfederatów czy carskie) splądrowały rezydencję i wysadziły w powietrze jej wschodnie skrzydło mieszczące zbrojownię. Opuszczony przez Gurowskich w 1781 r. ulegał dalszemu zniszczeniu. Od 1879 r. rezydencja stała się własnością rodu Sielskich. Dawna rezydencja była już wówczas skupiskiem ruin, nadal istniały relikty wieży bramnej, baszt obu skrzydeł, a część północna wznosiła się na wysokość pierwszego piętra. Do końca wieku Teodor Sielski rozebrał większość reliktyw, wznosząc z odzyskanej cegły zabudowania gospodarcze. Pozostałe szczątki budowli strawił pożar w 1895 r. Na miejscu skrzydła północnego powstał, istniejący do dziś, parterowy dom mieszkalny Sielskich wykorzystujący piwnice i częściowo mury kondygnacji zamku.

Na początku XX w. ustalili się obraz pozostałych ruin zamku, zachowany do dziś – z jedną ocalałą niemal w całości basztą, relikwiami muru zachodniego skrzydła i cokołem drugiej baszty, otoczone relikwiami fosy. Na miejscu zburzonej rezydencji rośnie dziś stary drzewostan z k. XIX w., pielęgnowany przez właścicieli. Pozostałości zamku poddane zostały zabiegom konserwatorskim w latach 50. XX w.

Cmentarze

Na terenie gminy Władysławów do rejestru zabytków wpisane zostały trzy

cmentarze: katolicki i żydowski w Russocicach oraz ewangelicki w Felicjanowie.

Cmentarz katolicki w Russocicach, założony na przełomie XVIII i XIX w. Rozplanowanie regularne, na planie zbliżonym do trapezu. Najstarszy nagrobek z 1839 r. Utrzymany w dobrym stanie.

Cmentarz żydowski w Russocicach znajduje się po wschodniej stronie drogi z Russocic do Milinowa. Założony prawdopodobnie w pocz. XIX w. Zdewastowany w czasie II wojny światowej. Na około półhektarowym terenie zachowało się kilka bezimiennych obramień grobów oraz dwie kamienne macewy z hebrajskimi inskrypcjami. Przy zachodniej granicy cmentarza ustawiono głaz z tablicą informacyjną. Zachowany w złym stanie. Nieuregulowany stan prawny cmentarza.

Cmentarz ewangelicki w Felicjanowie usytuowany na wzniesieniu zwanym *Niemiecką Górką*, znajdującym się na południowo-zachodnim krańcu wsi, założony prawdopodobnie w końcu XVIII wieku. Do dziś zachowały się liczne nagrobki w formie dekoracyjnych postumentów z krzyżami, nierzadko z kwaterami grobowymi wygradzonymi ręcznie kutymi kratami. Spoczywają tam znane rodziny z Władysławowa i okolic, rody Bartschów, Kneiflów, Kurnatowskich, Vogtów. Pod koniec lat 90. XX w., z inicjatywy potomka rodu Kneiflów - Bruno Kneifla, a także miejscowych społeczników i władz cmentarz został uporządkowany i odrestaurowany. Prace porządkowe prowadzone są na bieżąco. Własność Gminy Władysławów.

9. Gminne programy opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).

Na terenie powiatu tureckiego aktualne programy opieki nad zabytkami posiadają następujące gminy:

- Gmina Dobra – program opieki nad zabytkami na lata 2016-2019,
- Gmina Kawęczyn – program opieki nad zabytkami na lata 2015-2018,
- Gmina Malanów – program opieki nad zabytkami na lata 2018-2021,
- Miasto Turek – program opieki nad zabytkami na lata 2017-2020.

Aktualizacji wymagają programy opieki nad zabytkami dla gmin:

- Gmina Brudzew – program opieki nad zabytkami na lata 2008-2011,
- Gmina Przykona – program opieki nad zabytkami na lata 2013-2016,
- Gmina Tuliszków – program opieki nad zabytkami na lata 2009-2012,

- Gmina Turek – program opieki nad zabytkami na lata 2009-2012.

Jedyną gminą na terenie powiatu tureckiego, która do tej pory nie opracowała gminnego programu opieki nad zabytkami jest Gmina Władysławów.

10. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

1. Udzielanie dotacji z budżetu Powiatu Tureckiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością powiatu. Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji określone zostały w Uchwale Nr LIV/342/2006 Rady Powiatu Tureckiego z dnia 24 października 2006 r. Od 2007 r. Powiat Turecki dofinansował prace remontowe i konserwatorskie przy następujących obiektach:

- 1) kościół par. p.w. św. Mikołaja w Brudzewie – konserwacja elewacji, wzmocnienie fundamentów, konserwacja polichromii – 27.000,00 zł,
- 2) kościół p.w. Świętego Ducha w Brudzewie – wymiana pokrycia dachu – 17.000,00 zł,
- 3) kościół par. p.w. Narodzenia NMP w Dobrej – remont dachu, odnowienie malatury, zagospodarowanie terenu przykościelnego, odnowienie elewacji – 27.000,00 zł,
- 4) kościół par. p.w. św. Mikołaja w Miłkowicach – wymiana drzwi wewnętrznych, remont elewacji – 14.000,00 zł,
- 5) kościół par. p.w. Siedmiu Boleści NMP w Kowalach Pańskich – wymiana pokrycia dachu, naprawa schodów, konserwacja polichromii, konserwacja ołtarza głównego – 35.000,00 zł,
- 6) kościół par. p.w. św. Andrzeja Ap. w Tokarach – konserwacja polichromii, remont wieży – 17.000,00 zł,
- 7) kaplica grobowa na cmentarzu parafialnym w Grzymiszewie – remont kaplicy – 16.000,00 zł,
- 8) kościół par. p.w. św. Ap. Piotra i Pawła w Boleszczynie – wymiana drzwi zewnętrznych, wymiana pokrycia dachu, konserwacja stolarki okiennej – 25.000,00 zł,
- 9) kościół par. p.w. św. Wita w Tuliszkowie – remont schodów i muru, remont elewacji, konserwacja wyposażenia – 27.000,00 zł,
- 10) kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Turku – konserwacja polichromii Józefa Mehoffera – 100.000,00 zł,
- 11) kościół ewangelicki w Turku – konserwacja drzwi wejściowych – 5.000,00 zł

12) kościół par. p.w. św. Michała Archaniola w Russocicach – konserwacja polichromii, remont elewacji – 32.000,00 zł,

13) kościół par. p.w. Narodzenia NMP w Wyszynie – malowanie ścian, konserwacja wnętrza – 49.000,00 zł.

Planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Powiatu Tureckiego. W budżecie na 2018 r. zaplanowano na ten cel kwotę 15.000,00 zł.

1.2. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o dotację na stronie internetowej Starostwa oraz w innych mediach wraz z określeniem zasad udzielania i rozliczania dotacji.

1.3. Aplikacja o uzyskanie środków zewnętrznych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych:

- zamieszczenie informacji o zewnętrznych źródłach finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych na stronie internetowej Starostwa,

- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ochronę zabytków.

1.4. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody w decyzjach oraz innych aktach prawa lokalnego na terenie powiatu tureckiego:

- respektowanie opinii i decyzji konserwatora zabytków w wydawanych pozwoleńiach na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych lub na rozbiórkę obiektów ujętych w ewidencji zabytków.

2. Promocja i udostępnianie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

2.1. Wykorzystanie walorów zabytkowych i przyrodniczych jako czynnika wpływającego na rozwój powiatu.

2.2. Patronat nad działaniami na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego powiatu.

2.3. Publikacja folderów i przewodników dotyczących promocji powiatu tureckiego prezentujących zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

2.4. Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych.

2.5. Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowych, m.in. z funduszy Unii Europejskiej na odnowę zabytków.

2.6. Współpraca z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego.

2.7. Organizacja i udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego.

3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

3.1. Promowanie działań mających na celu włączenie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego w szkolne programy edukacyjne.

3.2. Rozwijanie działalności edukacyjnej we współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony zabytków.

3.3. Wspieranie projektów kulturalnych i edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe.

3.4. Promowanie istniejących i tworzenie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu.

3.5. Współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

3.6. Udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe.

4. Działania związane z opieką nad zabytkami.

4.1. Społeczni opiekunowie zabytków.

4.1.1. Ustanawianie przez starostę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznych opiekunów zabytków.

4.1.2. Prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.

4.1.3. Wydawanie legitymacji osobom fizycznym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.

4.1.4. Wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków o nadaniu uprawnień opiekuna.

4.2. Umieszczanie, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znaków informujących, iż zabytki te podlegają ochronie.

4.2.1 Ustalenie z wojewódzkim konserwatorem zabytków listy obiektów do oznakowania.

4.3. Wydawanie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, decyzji o zabezpieczeniu zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.

4.3.1. Wywłaszczenie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, zabytków nieruchomych na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w przypadku gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia dla zabytku.

4.3.2. Współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków i samorządami w określeniu zabytków nieruchomych zagrożonych zniszczeniem.

11. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym powiatowy program opieki nad zabytkami jest samorząd powiatu. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań Starostwa Powiatowego na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Zakłada się, że w realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Powiatu

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Powiatu,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola:

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,

- utworzenie w ramach organizacyjnych Starostwa Powiatowego w Turku zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Powiatu. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Powiatu.

Do wykonania powyższego zadania, w ramach Starostwa Powiatowego w Turku utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji powiatowego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Powiatu,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych

z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zmianami, art. 71-83. Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację,

remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga

przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umwww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) uporządkowaniu terenu po przeprowadzonych pracach,
- 4) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 5) instalacji systemów nawadniania,
- 6) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 7) wykonaniu trawników,
- 8) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,
- 9) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),
- 10) pracach demontażowych i rozbiórkowych istniejących obiektów,
- 11) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

- 1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.
- 2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV.

Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

3) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.